॥ ॐ ॥

शुक्लयजुर्वेदीय—

नित्यकर्मसंग्रहः ।

(गृह्योक्तः)

આ ગ્રન્થમાં

પારસ્કરગૃહ્યસૂત્ર કાત્યાયનસૂત્ર તથા પરિશિષ્ટગ્રન્થ ને

અનુસરી ગુજરાતી ભાષામાં સમજુતી સહિત સંધ્યા પંચ-

મહાયજ્ઞો આ પુસ્તકમાં આપી છે.

સંગ્રહકર્તા.

પંડિત, નરહરિ મંગળલાલ, શર્મા.

" પુરાણભૂષણ " ([illegible])

અમદાવાદ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા,

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે બુકસેલર.

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ પહેલી. પ્રત ૧૦૦૦

વિક્રમ સં. ૧૯૫૫. સને ૧૮૯૯

मूल्य ६ आना.

॥ ॐ ॥

शुक्लयजुर्वेदीय–

नित्यकर्मसंग्रहः ।

(सूत्रोक्तः)

આ ગ્રંથમાં

पारस्करगृह्यसूत्र, कात्यायनसूत्र तथा परिशिष्टसूत्र ने
અનુસરી, ગુજરાતીભાષામાં સમજુતી સહિત સંધ્યા–પંચ-
મહાયજ્ઞાદિ ક્રિયા લખવામાં આવી છે.

સંગ્રહકર્તા.

પણ્ડિત, નરહરિ મગનલાલ, શર્મા.

“ पुराणभूषण ” (વડોદરા રાજ્ય)

અમદાવાદ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્ત્તા,

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે બુકસેલર.

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ પહેલી. પ્રત ૧૨૦૦

વિક્રમ સં. ૧૯૬૯ સન ૧૯૧૩

मूल्य ६ आना.

શ્રી સત્યપ્રકાશ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શાહ. ડાહ્યાભાઇ
શકરાભાઇ તથા પ્રેમચંદ નહાલચંદે છાપ્યો.
ઠે૦ ખાડીયા—અમદાવાદ.

॥ ॐ ॥

उपोद्घात.

પ્રિય પાઠક મહાભાગ ! આ ભારત ભૂમિમાં જન્મીને મનુષ્યે, શુભ કર્મ કરવાનાં છે. કારણ કે, " **यतो हि कर्मभूरेषा ततोऽन्या भोगभूमय.**[1] " માટે કર્મ અવશ્ય કરવાં જોઈએ. હવે તે કર્મના **नित्य** અને **नैमित्तिक** એવા બે વિભાગ છે; **नित्य** એટલે સંધ્યા —અગ્નિહોત્રાદિ અને **नैमित्तिक** એટલે સાંવત્સરી શ્રાદ્ધાદિક. આ બન્ને કર્મો દ્વિજે (બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય તથા વૈશ્યે) અવશ્ય કરવાનાં છે; તે પૈકી **नित्यकर्म** દ્વિજોને સુલભતા માટે આ ગ્રંથમાં **संग्रह** કરવામાં આવ્યું છે અને તેથીજ આ ગ્રંથનું **नित्यकर्मसंग्रह** એવું નામ રાખ્યું છે. કોઇ શંકા કરશે કે, " નિત્યકર્મ માટે અનેક આન્હિક ગ્રન્થો તૈયાર મળે છે, તો પછી આ " **इदं नवीनम्** " ની માફક કરવાની શી જરૂર ? " આને માટે ઉત્તર એજ છે કે, " અત્યાર સુધીમાં જે જે આન્હિક ગ્રન્થો તૈયાર થયેલ છે તે સર્વ પ્રાયઃ વૈદિક મન્ત્રોવાળા નથી: પણ તેમાં ઘણા ભાગે પૌરાણિક અને તાંત્રિક પ્રયોગો તથા શ્લોકો ભેળવેલા નજરે પડે છે અને મુદ્રાઓ તથા ન્યાસ વિગેરે તાંત્રિક વિષયજ મુખ્ય થઇ ગયો છે,[2] કે જે તાંત્રિક ગ્રન્થોએ અત્યાર સુધીમાં કેટલાક અંશે આપણા દેશને હાનિ પહોચાડી છે. માટે નિત્યકર્મના આન્હિક-ગ્રન્થોમાં પણ તેવા પ્રયોગો ભેળવેલા હોવાથી તે તે આન્હિક ગ્રન્થો,

---

(૧) કારણકે આ ભારતભૂમિ કર્મભૂ–કર્મ માટે છે. તેથી ઇતર ભોગ્ય ભૂમિ છે. (૨) " ચોવિશ મુદ્રાઓ ન જાણનારની ગાયત્રી નિષ્ફળ જાય છે. " ઇત્યાદિ વૃહેમ વધારનારા વચનો હોવાથી.

ઉપાસકની ઉન્નતિ તથા સમયનીહાનિ કરનારા છે; જેથી વિદ્વજ્જનોને માન્ય નથી. તે કારણથીજ આ **यजुर्वेदीय नित्यकर्मसंग्रह** માં શુદ્ધ વૈદિક મંત્રો અને વૈદિક ક્રિયાજ દાખલ કરવામાં આવી છે. હા ! ' દેશ, કાલ અને શિષ્ટાચારને વિચારીને, જે વિશેષ હાનિકર નથી તથા થોડે ઘણે અંશે લાભકર છે, તેવી ક્રિયાને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. બાકીની અવૈદિક બાબતો પ્રાય છોડી દીધેલ છે. માટે શ્રેયઃકામનાવાળા દ્વિજને આ ગ્રન્થ અગત્યનો છે. " એટલું ઉત્તર આપી પ્રસ્તુત ઉપર આવશું.

" **अहरहः सन्ध्यामुपासीत**[1] **। सन्ध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु**[2] **। सन्ध्याहीनास्त्रिभिर्दिनैः**[3] **।** " ઇત્યાદિ અનેક વચનો, સંધ્યા નહિં કરનાર દ્વિજને નિંદે છે તથા નિત્યકર્મનો ઉપદેશ કરે છે. માટે દ્વિજે, નિત્યકર્મ (સંધ્યાદિ) અવશ્ય કરવું. કારણ કે, સંધ્યાદિ નહિં કરવાથી પતિત અને વ્રાત્ય થવાય છે. વ્રાત્ય તે છે કે, જે બ્રાહ્મણપુત્રને આઠમા વર્ષથી સોળમા વર્ષ સુધીમાં, જે ક્ષત્રીયપુત્રને અગીઆરમા વર્ષથી બાવીશમા વર્ષ સુધીમાં તથા જે વૈશ્યપુત્રને બારમા વર્ષથી ચોવીશમા વર્ષ સુધીમાં ઉપનયન–જનોઇ દેઈ ગુરૂકુલમાં મોકલવું, ન થયું હોય. હવે તેમ છતાં સમય બળને લીધે જેઓ, તેવા વ્રાત્યપણાને પામ્યા હોય, તેમને પણ (નિત્યકર્મનો લોપ ન થાય તે માટે) ત્રણ કૃચ્છ્ર વ્રત કરાવી પછી વિધિપૂર્વક ઉપનયન કરવામાટે મનુસ્મૃતિ આજ્ઞા

---

(૧) દ્વિજે, દરરોજ સંધ્યોપાસન કરવું (૨) દ્વિજ, સંધ્યા નહિં કરવાથી નિત્ય અપવિત્ર છે અને સર્વ કર્મોમાં અયોગ્ય છે. (૩) દ્વિજ, ત્રણ દિવસ સંધ્યા નહિં કરવાથી શૂદ્રત્વને પામે છે.

કરે છે[1] આથી સ્પષ્ટજ છે કે, ગમે તેવી દશામાં પણ દ્વિજે. પોતાના નિત્ય કર્મનો લોપ કરવો નહિં. આમ છતાં અપશોસ છે કે, આપણાજ દેશના પરન્તુ પાશ્ચાત્ય કેળવણીને પામેલા કેટલાએક ભદ્ર પુરુષો, સન્ધ્યા વિગેરે નવરા બ્રાહ્મણોને ટાઇમ ગાળવાનો ધંધો છે.' એમ વગર વિચાર્યે કહી દે છે, પરતુ તેવુ કહેવામાં તેઓનો દોષ નથી, કારણ એજ છે કે, આપણા નિત્યકર્મના ગ્રન્થોમાં કેટલાએક વેદાનભિજ્ઞ જનોએ, પોતાની પ્રતિષ્ઠાની ખાતર તાંત્રિક પ્રયોગો દાખલ કરીને સમય ગાળવા સરીખુજ કરેલ છે, જેથી કાંઇ ફાયદો નથી ઉત ચ હાનિ છે. માટે આ ગ્રંથમાંથી તેવાં વ્યર્થ ટાયલા દૂર કરવામાં આવેલ છે.

આ ગ્રંથમાં નિત્ય માટે દરેક ક્રિયા અને મંત્રો આપેલા છે, 'જેની ક્રિયા કેવી રીતે કરવી.' તે માટે તે તે મંત્રો ઉપર આંકડા મૂકી, નીચે ફુટનોટમાં આંકડાની ગોઠવણીથી સમજાવવામા આવી છે. જે કોઇ વિષય વા મંત્ર સૂત્રોક્તથી વિશેષ પ્રક્ષિપ્ત છે તે [ ] આવા કૌંસમાં આપેલ છે. જ્યાં હ્રસ્વ ગું બોલવાનું છે, ત્યા ॅ ચિન્હ છે તથા જ્યાં દીર્ઘ ગૂં બોલવાનુ છે ત્યાં ॅ॒ ચિન્હ છે. ગ્રથના પાછળના ભાગમાં જે **परिशिष्ट** આપેલ છે, તેમાં પણ ઉપયોગી વિષયોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. **सायं होमप्रयोग** અને **प्रातर्होमप्रयोग** આધુનિક સમયમાં પ્રાય પ્રચલિત નહિં હોવાથી તેને પણ ત્યાંજ સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. છેવટે ઉત્સાહી અને ગુણગ્રાહી દ્વિજોને

---

(१) **येषां द्विजानां सावित्री नानूच्येत यथाविधि ।**
ताँश्चारयित्वा त्रीन् कृच्छ्रान्यथाविध्युपनाययेत् ॥
મનુ૰ અ૰ ૧૧. શ્લો. ૧૯૧.

સવિનય નિવેદન કે, "બન્ધુઓ ! આપ આ નાનકડા પુસ્તકથી મ્હોટો લાભ લેઇ કર્તા અને પ્રકાશકના પ્રયાસને સફળ કરશો તથા હંસવત્ સારગ્રાહી વિદ્વજ્જનો ! લેખકના પ્રમાદથી વા દૃષ્ટિદોષથી કે પ્રેસની અસાવધતાથી રહેલી અશુદ્ધિને સુધારી, ગુણગ્રહણ કરશો. કારણ કે, જગત્માં કોઇ મનુષ્ય સર્વજ્ઞ નથી **न हि सर्वः सर्वं जानाति।**" માટે,

गच्छतः स्खलनं क्वापि भवत्येव प्रमादतः।
हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जनाः॥

सुज्ञेषु किं बहुना ।

સંવત્ ૧૯૬૮
વૈશાખ શુક્લા.
૩
અક્ષય્ય તૃતીયા.
અમદાવાદ.

વિદ્વજ્જનકૃપાભિલાષી.
પણ્ડિત, નરહરિ મગનલાલ, શર્મા.
" **पुराणभूषण** " (વડોદરા રાજ્ય)
સાનંદનિવાસી.

अनुक्रमणिका ।

॥ अथ ॥

शुक्लयजुर्वेदीयमाध्यंदिनवाजसनेयिनां

नित्यकर्मसंग्रहः ।

(सूत्रोक्तः)

ॐ सहनाववतु सह नौ भुनक्तु सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शांतिः शान्तिः शान्तिः

। प्रातःकृत्यानि ।

[1]श्रेयमिच्छद्भिर्जनैर्ब्राह्ममुहूर्ते निद्रात्यागः कार्यः अनंतरं स्वेष्टदेवतास्मरणं कर्त्तव्यम् "स्वकरतलावलोकनम्"

૧ કલ્યાણને ઇચ્છતા દરેક મનુષ્યે, બ્રાહ્મ મુહૂર્ત (પાછલી છ ઘડી, ચાર ઘડી અથવા બે ઘડી રાત્રી રહે તે સમય) માં નિદ્રાનો ત્યાગ કરીને પછી પોતાના ઇષ્ટદેવનુ સ્મરણ કરવુ.

[1]कराग्रे वसते लक्ष्मीः करमध्ये सरस्वती । करमूले स्थितो ब्रह्मा प्रभाते करदर्शनम् ॥ "भूमिस्पर्शनम्[2]"—समुद्रवसने देवि पर्वतस्तनमण्डले। विष्णुपत्नि नमस्तुभ्यं पादस्पर्शं क्षमस्व मे ॥ पश्चात् मलमूत्रोत्सर्गं[3] शौचं[4] च विधाय दंतधावनं कार्यम्।[5] "मंत्रः—" अन्नाद्याय व्यूहध्वꣳ सोमो राजाऽयमागमत् । स मे मुखं प्र माक्ष्यंते यशसा च भगेन चेति ॥ "सू-

---

૧ આ મંત્રથી પોતાના જમણા હાથને જોવો. ૨ આ મંત્રથી પૃથ્વીની ક્ષમા યાચી પગ દેવો. ૩ **મળત્યાગ વિધિ**—ગામથી બહાર જઇને, પવિત્ર જગામાં સુકું ઘાસ અથવા યજ્ઞમાં અનુપયોગી લાકડાં વિગેરે પાથરીને મળમૂત્રોત્સર્ગ કરવો. તે સમયે વસ્ત્રથી મસ્તક ઢાંકવું તથા જનોઇને કંઠ લંબીત કરી દક્ષિણ કર્ણ ઉપર રાખવું. મૌન્ય ધારણ કરવું અને દિવસે તથા બેઉ સંધ્યા સમયમાં ઉત્તર દિશા તરફ મુખ રાખવું તથા રાત્રીએ દક્ષિણમાં મુખ રાખી બેસવું. માર્ગમાં, દેવાલયના સ્થાનમાં, જલાશયની સમીપમાં તથા સૂર્યની સંમુખ રહી મળત્યાગ કરવો નહિ. ૪ **શૌચવિધિ**—મળત્યાગ કર્યા પછી શુદ્ધ મૂત્તિકા લેઇને એકવાર લિંગમાં, ત્રણ વાર ગુદામાં, દશવાર ડાબા હાથમાં, સાતવાર બેઉ હાથમાં ત્રણવાર બંને પગમાં મૃતિકા લગાવી, તેટલીવાર તે તે અંગોને જળ વડે ધોવાં. આ ગૃહસ્થના માટે શૌચ છે. તેથી બમણું બ્રહ્મચારીને, ત્રણગણું વાનપ્ર-

र्यप्रार्थना–" प्रातः स्मरामि खलु तत्सवितुर्वरेण्यं रूपं हि मण्डलमृचोऽथ तनूर्यजूंषि । सामानि यस्य किरणाः प्रभवादिहेतुं ब्रह्माहरात्मकमलक्ष्यमचिन्त्यरूपम् ॥ प्रातर्नमामि तरणिं तनुवाङ्मनोभिर्ब्रह्मेन्द्रपूर्वकसुरैर्नुतमर्चितं च । वृष्टिप्रमोचनविनिग्रह-

स्थने अने चारगणु सन्यासीने कह्युं छे तथा स्त्री, शूद्र अने बाळके, प्रथमना शौच करतां अडधुं करवुं एम कह्युं छे. अथवा तो ते ते अंगोथी बराबर दुर्गंधी जाय तेटलीवार मृत्तिकाथी शौच करवुं ते उत्तम छे. पछी बार कोगळा करवा, मूत्र त्याग कर्या पछी चार कोगळा करवा अने जम्या पछी सोळ करवा. पछी आचमन करवुं ते जमणा हाथमां जळ लेइने, कनिष्ठिका तथा अंगुष्टने जुदा राखी अंगुष्ठना मूळथी त्रणवार आचमन करवुं. '**ॐ केशवाय नमः स्वाहा । ॐ नारायणाय नमः स्वाहा । ॐ माधवाय नमः स्वाहा ।**' पछी '**ॐ गोविन्दाय नमः ।**' ए मंत्रथी हाथ धोइ नाखवो. **५ दंतधावन विधि**—दंत धावन माटे बार आंगळनुं काष्ट लेवुं अने तेनो आंगळीना एक वेढा जेटलो कुचो करी बराबर दांत साफ करवा प्रथम उपरनो मंत्र भणवो. पछी सारी रीते मुख प्रक्षालन करीने आगळ लख्या प्रमाणे सूर्यनी प्रार्थना तथा पुण्यजनोनुं स्मरण करवुं अने तेमनां चरित्रो प्रमाणे वर्ततां रहेवुं जेथी कल्याण प्राप्ति थाय छे. एकलुं पोपटनी माफक बोली जवाथी कांइ पण फळ थतुं नथी.

हेतुभूतं त्रैलोक्यपालनपरं त्रिगुणात्मकं च ॥ प्रातर्भजामि सवितारमनन्तशक्तिं पापौघशत्रुभयरोगहरं परं च। तं सर्वलोककलनात्मककालमूर्तिं गोकंठबन्धनविमोचनमादिदेवम् ॥ श्लोकत्रयमिदं भानोः प्रातः प्रातः पठेत्तु यः । स सर्वव्याधिनिर्मुक्तः परं सुखमवाप्नुयात्[१] ॥ " पुण्यजनस्मरणम् "—प्रह्लादनारदपराशरपुंडरीकव्यासांबरीषशुकशौनकभीष्म—दाल्भ्यान्। रुक्मांगदार्जुनवसिष्ठविभीषणादीन्पुण्यानिमान्परमभागवतान्स्मरामि ॥ धर्मो विवर्धति युधिष्ठिरकीर्तनेन पापं प्रणश्यति वृकोदरकीर्तनेन । शत्रुर्विनश्यति धनंजयकीर्तनेन माद्रीसुतौ कथयतां न भवंति रोगाः ॥ नकुल—सहदेवौ । कर्को-

१ આ પ્રમાણે સૂર્યની સ્તુતી કરીને, દરેક મનુષ્યે, એવો નિયમ રાખવો કે, એકસો—આઠ, અઠ્ઠાશી, અઠ્ઠાવીશ અથવા તો બારવાર સૂર્યનારાયણને દંડવતકરવા, જેથી શ્લોકોક્ત ફળ મળે છે. આ પ્રમાણે ભણીને પછી, પાછળ પરિશિષ્ટ ભાગમાં લખેલા " **પ્રાતઃસ્મરણસૂક્ત** " નો પાઠ કરવો.

टकस्य नागस्य दमयंत्या नलस्य च। ऋतुपर्णस्य राजर्षेः कीर्तनं कलिनाशनम् ॥ अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनूमांश्च विभीषणः । कृपः परशुरामश्च सप्तैते चिरजीविनः ॥ सप्तैतान् संस्मरेन्नित्यं मार्कंडेयमथाष्टमम् । जीवेद्वर्षशतं सोऽपि सर्वव्याधिविवर्जितः ॥ अहल्या द्रौपदी सीता तारा मंदोदरी तथा ॥ पंचकं यः स्मरेन्नित्यं महापातकनाशनम् ॥

"गृहे प्रातःस्नानविधिः"[१]—आर्द्रौ हस्तौ पादौ प्रक्षाल्याचम्य गंडूषत्रयं च कृत्वा हस्ते जलं गृहीत्वा स्नानसंकल्पं कुर्यात्—यथा अत्राद्य महामांगल्यप्रदे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे मम आत्मनः श्रुतिस्मृत्युक्तफलप्राप्त्यर्थं कायिकाद्यखिलपातक—निवृत्तिपूर्वकत्रिविधतापोपशमनार्थं श्रीपरमेश्वरप्री-

१ ઘેર સ્નાન કરવું હોય ત્યારે ઉષ્ણોદકથી જ કરવું જોઇએ. પ્રથમ હાથ પગ ધોઇને ત્રણ કોગળા કરવા, પછી હાથમાં જળ લેઇ સ્નાન સંકલ્પ કરવો.

त्यर्थं उष्णोदकेन गृहे प्रातः स्नानमहं करिष्ये ॥ [1]पश्चादेभिर्मंत्रैर्जलमभिमंत्र्य स्नायात् ।ॐ आपोहिष्ठा मयो भुवस्तानऽऊर्जे दधातन । महेरणाय चक्षसे ॥ यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह नः । उशतीरिव मातरः ॥ तस्माऽअरंगमामवो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जन यथा च नः ॥ शन्नो देवीरभिष्टयऽआपो भवन्तु पीतये । शं योरभिस्रवंतु नः॥

"नद्यादौ प्रातःस्नानविधिः"—[2]"जलाभिमंत्रणम्"—ॐ उरु ँ हि राजा वरुणश्चकार सू-

---

૧ પછી, આગળના મંત્રો ભણીને, જળનું અભિમંત્રણ કરીને સ્નાન કરવું, સ્નાન કરતી વેળા જળ પાત્રને છાંટા ઉડે નહિં તેમ વર્તવું અને શરીર બરાબર શુદ્ધ થાય તે પ્રમાણે સ્નાન કરવું. ૨ **નદી આદિ સ્થળે સ્નાન વિધિ**—સ્નાન કરનારે પવિત્ર મૃત્તિકા, ગાયનું છાણ, ભસ્મ અને દર્ભ લેઈને, નદિઆદિ સ્થળે જવું ત્યાં તે વસ્તુઓ પવિત્ર જગામાં મૂકીને, પછી હાથ—પગ ધોવા તથા શિખા બાંધવી અને આચમન કરવું પછી ગંગાદિ નદીના નામોચ્ચાર પૂર્વક ગૃહસ્નાન વિધિ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને આગળના મંત્રથી જળનું અભિમંત્રણ કરવું.

र्याय पन्था मन्वेत वाऽउ । अपदे पादा प्रतिधा-
तवे करुतापवक्ता हृदयाविधश्चित् । नमो वरुण-
याभिष्ठितो वरुणस्य पाशाः ॥ "जलावर्तनम्"—
[1]ॐ ये ते शतं वरुण ये सहस्रं यज्ञियाः पाशा वि-
तता महान्तः । तेभिर्नो अद्य सवितोत विष्णुर्वि-
श्वे मुंचंतु मरुतः स्वर्काः ॥ "पूर्णाञ्जलिनापोगृह-
णम्"— [2]ॐ सुमित्रिया नऽआपऽओषधयः सन्तु
"तटे प्रक्षेपणम्"— [3]ॐ दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु
योस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः ॥ "मृत्तिकालेपनम्"
[4]ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् ।
समूढमस्य पांसुरे स्वाहा ॥ "गोमयलेपनम्"

---

૧ આ મંત્ર વડે જમણા હાથની આંગુળીઓથી જળમાં ત્રણ વાર આવર્તન કરવું. ૨ અજલીમાં જળ લેવુ. ૩ શત્રુનું સ્મરણ કરીને, તટ ઉપર ફેંકવું. ૪ શરીરે મૃત્તિકા ચોળવી. પછી હાથ ધોઇ આચમન કરવું.

[1]ॐ मानस्तोके तनये मानऽआयुषि मानो गोषु मनोऽअश्वेषु रीरिषः । मानो वीरान्रुद्रभामिनो वधीर्हविष्मन्तः सदामित्वा हवामहे ॥ अनन्तरं पूर्वोक्तैरापोहिष्ठादिभिर्मंत्रैर्दर्भेण मार्जनं कुर्यात् ॥ " अघमर्षणम् "– [2]ॐ द्रुपदादिव मुमुचानः स्विन्नः स्नातो मलादिव। पूतं पवित्रेणेवाज्यमापः शुन्धन्तु मैनसः ॥ " इति संक्षेपतो नद्यादौ स्नानविधिः " ॥

---

१ ગોમય શરીર ઉપર ચોળવુ. પછી સ્નાન કરી આચમન કરવું, અને ગૃહસ્નાન વિધિમાં લખેલા ' आपो हिष्ठा ' ઇત્યાદિ ચાર મંત્રો ભણી દર્ભ વડે શરીરે માર્જન કરવુ. २ જળમાં ડુબકી મારીને તથા શ્વાસ રોકીને આ મંત્રને ત્રણવાર ભણી જવો. પછી અંગશર શરીર ચોળી સ્નાન કરી લેવું અને શુદ્ધ ધોયેલાં વસ્ત્ર પહેરી સ્નાનાંગ આચમન તથા ભસ્મ ધારણકરી ઘેર જવું, શરીરાદિકની અઅસ્વસ્થતા હોય તેવા કારણ સમયે સાત પ્રકારનાં જૂદાં જૂદાં ગૌણ સ્નાન બતાવેલાં છે તેમાંથી ગમે તે પ્રમાણે વર્તવું. તે સ્નાન જેવાં કે, પહેલું મંત્ર સ્નાન (आपो हिष्ठा० ઇત્યાદિ ત્રણ મંત્રો ભણી જળથી માર્જન કરવું તે.) બીજું પાર્થિવ (માટી ચોળવી તે.) ત્રીજું આગ્નેય (ભસ્મ ચોળવી તે.) ચોથું વાયવ્ય (ગોરજ ચોપડવી તે.) પાચમું દિવ્ય (તડકા સાથે થતી વર્ષામાં ભીંજાવું તે.) છઠ્ઠું વારૂણ (જળથી સ્નાન) સાતમું માનસ (આત્મ વિચાર–ચિંતન કરવું તે.)

"अथ प्रातःसन्ध्याप्रयोगः"–[1](वामहस्ते दक्षिणहस्तेन भस्म गृहीत्वा पश्चादुदकमिश्रणानंतरं मर्दयेत् ।) "भस्ममर्दनम्"–[2] ॐ अग्निरिति भस्म । वायुरिति भस्म । जलमिति भस्म। स्थलमिति भस्म। व्योमेति भस्म। सर्व ँ ह वा इदं भस्म । मन एतानि चक्षू ँ षि भस्मानि ॥ "भस्माभिमंत्रणम्"–[3] ॐ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् ॥ १ ॥ प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्ने ॥ स ँ सृज्य मातृभिष्ट्वंज्योतिष्मान्पुनरासदः ॥ २ ॥ "भस्मधारणम्"[4] ॐ त्र्यायुषञ्जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम् । यद्दे-

---

१ यथोक्त स्नान कर्या बाद शुद्ध वस्त्र तथा उपवस्त्र धारण करीने, अने पवित्र आसन उपर बेशीने, सध्योपासननो आरभ करवो, प्रथम जमणा हाथथी डाबा हाथमा भस्म लेइने तेमां जळ मिश्रित करवुं. पछी २ भस्मनु मर्दन करवु. ३ आ मत्र वडे भस्मनु अभिमत्रण करवुं. ४ आ मत्र भणीने, ललाटमां, कंठमां, बने भुजा उपर तथा हृदयमां भस्म धारण करवुं.

वेषु त्र्यायुषन्तन्नोऽअस्तु त्र्यायुषम् ॥ ३ ॥ " शिखाबन्धनम् "– [1]ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ४ ॥ " रुद्राक्षमालाधारणम् "– [2]ॐ त्र्यम्बकं यजामहे० ॥ ५ ॥ " आचमनम् "– [3]ॐ आमागन्यशसा स ँ सृज वर्चसा । तं मा कुरु प्रियं प्रजानामधिपतिं पशूनामरिष्टं तनूनाम्॥ॐ भूः स्वाहा । ॐ भुवः स्वाहा । ॐ स्वः स्वाहा॥ "प्राणायामाः" –[4] प्रणवस्य परब्रह्म ऋषिः । परमात्मा देवता । दैवी गायत्री छन्दः । सप्तानां व्याहृतीनां विश्वामित्रजमदग्निभरद्वाजगौतमात्रिवासिष्ठकश्यपा ऋषयः।

१ ગાયત્રી મંત્ર ભણીને શિખા બાંધવી. ૨ રુદ્રાક્ષમાલા (૧૦૮ મણકાવાળી) ને ધારણ કરવી. ૩ આ મંત્ર ભણી પછી લખેલા ત્રણ વ્યાહૃતિ મંત્રો વડે ત્રણવાર શુદ્ધ જળથી આચમન કરવું. આચમન લેવા માટે પાત્ર જૂદું જ રાખવું. ૪ હવે પ્રાણાયામ કરવો. પ્રથમ તેનો વિનિયોગ છે. જે જે સ્થળે વિનિયોગ આવે ત્યાં ત્યાં જળ મૂકવાનું લક્ષ્ય રાખવું.

अग्निवायुसूर्यबृहस्पतिवरुणेन्द्रविश्वेदेवा देवताः । गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यश्छन्दांसि । तत्सवितुरित्यस्य विश्वामित्र ऋषिः। सविता परमात्मा देवता । गायत्री छन्दः । तथा च । आपोज्योतिरित्यस्य प्रजापतिर्ऋषिः । ब्रह्माग्निवायुसूर्या देवताः । यजुश्छन्दः । प्राणायामे विनियोगः ॥ [१]ॐ भूः । ॐ भुवः । ॐ स्वः । ॐ महः । ॐ जनः । ॐ तपः । ॐ सत्यम् । ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं० ॥ ६ ॥ ॐ आपो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोम् ॥ " न्यासाः "–[२] वा-

१ પછી જમણા હાથની કનિષ્ઠિકા તથા અનામિકા વડે ડાબી નાસિકાને દબાવીને. આ મંત્ર સંપૂર્ણ મનમાં ભણતાં સુધી જમણી નાસિકાથી વાયુને અંદર લેવો. (પૂરક) પછી અંગુઠા વડે જમણી નાસિકાને દબાવવી એ પ્રમાણે બંને નાસાપુટને દબાવીને, વાયુને રોકવો. (કુંભક) અનંતર કનિષ્ઠિકા તથા અનામિકા છોડી દેઇને, ડાબી નાસિકાથી વાયુને બહાર કાઢવો (રેચક) આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રાણાયામ કરવા. २ આટલું બોલીને હસ્તના અગ્ર ભાગથી મુખને સ્પર્શ કરવો.

ह्मऽआस्येऽस्तु । [1] नसोर्मे प्राणोऽस्तु । [2] अक्ष्णोर्मे चक्षुरस्तु । [3] कर्णयोर्मे श्रोत्रमस्तु, कर्णयोर्मे श्रोत्रमस्तु । [4] बाह्वोर्मे बलमस्तु, बाह्वोर्मे बलमस्तु । [5] ऊर्वोर्मे ओजोऽस्तु । [6] अरिष्टानि मेऽङ्गानि तनूस्तन्वा मे सह ॥ "पवित्रधारणम्"—[7] ॐ पवित्रेस्थो वैष्णव्यौ सवितुर्वः प्रसव उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः । तस्य ते पवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामः पुने तच्छकेयम्

૧ તર્જની તથા અંગુઠાથી બને નાસારંધ્રને સ્પર્શ કરવો. ૨ અનામિકા તથા અંગુઠાથી બને નેત્રોને સ્પર્શ કરવો. ૩ મધ્યમા તથા અંગુઠાથી પ્રથમ મંત્ર ભણીને, જમણા કર્ણને સ્પર્શ કરવો અને દ્વિતીય મંત્ર ભણીને, ડાબા કર્ણને સ્પર્શ કરવો. ૪ એકવાર ભણીને હસ્તાગ્રથી જમણી ભુજાને સ્પર્શ કરવો તથા બીજીવાર ભણીને ડાબી ભુજાને સ્પર્શ કરવો. ૫ બને હાથેથી એકદમ ઉરૂને સ્પર્શ કરવો. ૬ બને હાથ વડે મસ્તકથી આરંભીને પાદ પર્યંત સર્વ અંગોએ સ્પર્શ કરવો. ૭ આ મંત્ર ભણીને જમણા હાથની આનામિકામાં પવિત્ર (વીંટી) ધારણ કરવું. **વિશેષ**—જેનો પિતા જીવતો હોય તેણે સુવર્ણની વીંટી પહેરવી તથા જેનો પિતા મરણ પામ્યો હોય તેણે દર્ભમય વીંટી ધારણ કરવી.

॥ ७॥ "पवित्रीकरणम्"—[1] ॐ विष्णुर्विष्णुः । ॐ वाग्वाक् । ॐ प्राणः प्राणः। ॐ चक्षुश्चक्षुः । ॐ श्रोत्रं श्रोत्रम् । ॐ नाभिः । ॐ हृदयम् । ॐ कण्ठः । ॐ मुखम् । ॐ शिरः । ॐ शिखा । ॐ बाहुभ्यां यशो बलम् ॥ "संकल्पः"—[2] ॐ तत्सत्परमेश्वरप्रीत्यर्थं प्रातः सन्ध्योपासनमहं करिष्ये॥ "मार्जनम्"—[3] ॐ भूः पुनातु (शिरसि) ॐ भुवः पुनातु (नेत्रयोः) ॐस्वः पुनातु (कंठे) ॐ महः पुनातु (हृदये) ॐजनः पुनातु (नाभौ) ॐ तपः पुनातु (पादयोः) ॐ सत्यं पुनातु (शिरसि) ॐ खं ब्रह्म पुनातु (सर्वत्र) ॐ आपोहिष्ठा मयो भुवः (मस्तके) ॐ तानऽऊर्जे दधातन (भूमौ)

---

१ આ પ્રમાણે ભણતા જવું અને તેમાં પ્રદર્શિત દરેક અંગોને સ્પર્શ કરવો. २ પછી હાથમાં જલ લેઇને, પ્રાતસ્નાન વિધિમા લખ્યા પ્રમાણે अत्राद्य० ઇત્યાદિ સર્વ બોલીને, સંકલ્પ કરવો. ૩ પછી આ પ્રમાણે ભણવું અને દરેક જગાએ કૌંસમાં બતાવેલા સ્થળ ઉપર જળ વડે માર્જન કરતા જવું.

ॐ महेरणाय चक्षसे (आकाशे) ॥ ८ ॥ ॐ यो वः शिवतमो रसः (आकाशे) ॐ तस्य भाजयतेह नः (भूमौ) ॐ ऊशतीरिवमातरः (मस्तके)॥९॥ ॐ तस्माऽअरङ्गमामवः (मस्तके) ॐ यस्य क्षयाय जिन्वथ (आकाशे) ॐ आपो जन यथा च नः (भूमौ) ॥ १० ॥ " अम्बुप्राशनम् "–[1] सूर्यश्च मेत्यस्य नारायण ऋषिः । सूर्यो देवता । अनुष्टुप् छन्दः । अम्बुप्राशने विनियोगः ॥ ॐ सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्ताम् । यद्रात्र्या पापमकार्षम् । मनसा वाचा हस्ताभ्याम् । पद्भ्यामुदरेण शिश्ना । रात्रिस्तदवलुम्पतु । यत् किञ्चित् दुरितं मयि । इदमहं माममृतयोनौ । सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा ॥ " ततो

---

१ હાથમાં જળ લેઇ પ્રથમ વિનિયોગ મૂકવો પછી જમણા હાથમાં જળ રાખીને આ મંત્ર ભણવો. અંતે મંત્રાચમન કરી જવું.

द्विराचमनम् "—[1] ॐ भूः स्वाहा । ॐ भुवः स्वाहा। ॐ स्वः स्वाहा ।। हस्तं प्रक्षाल्य पुनरप्येवमाचमनं कुर्यात् ।। "मार्जनम्"—[2] आपो हिष्ठेति तिसृणां सिन्धुद्वीप ऋषिः । आपो देवता । गायत्री छन्दः । मार्जने विनियोगः।। पश्चादापोहिष्ठेत्यादिभिस्त्रिभिर्मंत्रैर्मार्जनं कुर्यात् [3]"जलावग्रहणम्"सुमित्रिया दुर्मित्रिया इति द्वयोः प्रजापतिर्ऋषिः। आपो देवता। अनुष्टुप् छन्दः। जलावग्रहणे विनियोगः ।। [4] ॐ सुमित्रिया नऽआपऽओषधयः सन्तु। दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योस्मान् द्वेष्टि यञ्च वयं द्विष्मः ।। ११ ।। "अघमर्षणम्" द्रुपदादिवेत्यस्य कोकिलराजपुत्र ऋषिः । आपो देवता । अनुष्टुप् छन्दः । अघ-

---

૧ પછી ત્રણ વ્યાહૃતી મંત્રો વડે ત્રણવાર આચમન કરી પુન. તેજ પ્રમાણે કરવું અને હાથ ધોઇ નાખવો. ૨ પછી હાથમાં જળ લેઇને વિનિયોગ મૂકવો. ૩ પછી, પ્રાતઃ સ્નાન વિધિમાં લખેલા **आपोहिष्ठा०** ઇત્યાદિ ત્રણ મંત્રોવડે માર્જન કરવું. ૪ આ મંત્રથી હાથમાં જળ લેઈ પાછું તરભાણામાં મૂકી દેવું,

मर्षणे विनियोगः ॥ [1] ॐ द्रुपदादिव मुमुचानः स्विन्नः स्नातो मलादिव । पूतं पवित्रेणेवाज्यमापः शुन्धन्तु मैनसः ॥ १२॥ " पापपुरुषनिरसनम् " ऋतं च सत्यं चेत्यस्याघमर्षण ऋषिः । भाववृत्तो देवता । अनुष्टुप् छन्दः । पापपुरुषनिरसने विनियोगः ॥ [2]ॐ ऋतञ्च सत्यञ्चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत । ततो रात्र्यजायत । ततः समुद्रोऽअर्णवः समुद्रादर्णवादधिसंवत्सरोऽअजायत । अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी । सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीञ्चान्तरिक्षमथो स्वः ॥ १३ ॥ " सूर्यार्घ्यदानम् "—भूर्भुवः स्वरिति म[illegible]व्याहृतीनां परमेष्ठी प्रजापतिर्ऋषिः। अग्निवायुसूर्या देवताः । गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्छन्दांसि ।

१ આ મંત્ર ભણીને ડાબા હાથમાં જળ લેવું અને પછી ઉપર જમણો હાથ ઢાંકવો. ૨ પછી આ મંત્ર ભણીને, તે જળ સૂંઘીને, પોતાની ડાબી બાજુએ નાંખી દેવું.

तत्सवितुरित्यस्य विश्वामित्र ऋषिः। सविता दे-
वता। गायत्री छन्दः। सूर्यार्घ्यदाने विनियोगः॥
[1]ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ तत्सवितु० ॥१४॥ ॐ भू-
र्भुवः स्वः (ब्रह्मस्वरूपिणे) श्रीसूर्यपरमात्मने नमः
इदमर्घ्यं दत्तं न मम॥ इत्युच्चार्य त्रिवारमर्घ्यदानं
कुर्यात्॥ कालातिक्रमे जाते सति चतुर्थं दद्यात्॥ [2]ॐ
असावादित्यो ब्रह्म। इति मन्त्रेणात्मनः समन्तात्प्रदक्षि-
णन्जलं क्षिपेत्। आचमनं प्राणायामंच कुर्यात्। "सूर्यो-
पस्थानम्"—उद्वयमुदुत्यमिति द्वयोः प्रस्कण्व
ऋषिः। सूर्यो देवता। अनुष्टुप् छन्दः। चित्रं
देवानामित्यस्य कुत्साङ्गिरस ऋषिः। सूर्यो देवता।

---

१ એક ત્રાંબાના અર્ઘ્યપાત્રમાં જળ, ચંદન, પુષ્પ તથા અક્ષત નાંખીને, આ સંપૂર્ણ ગાયત્રી મંત્ર ભણી ત્રણવાર અર્ઘ્ય આપવો. કોઇ સમયે સંધ્યાનો સમય વ્યતીત થઇ ગયો હોય તો ચોથો અર્ઘ્ય તેજ પ્રમાણે વધારે આપવો. ૨ આ મંત્ર ભણીને, પોતાની ચારે બાજુ જલ નાંખવું. અને પછી આચમન તથા પ્રાણાયામ કરવો.

त्रिष्टुप् छन्दः। तच्चक्षुरित्यस्य दध्यङ्ङाथर्वण ऋषिः। सूर्यो देवता। उष्णिक् छन्दः। सूर्योपस्थाने विनियोगः॥ [1]ॐ उद्वयन्तमसस्परिस्वः पश्यन्तऽउत्तरम्। देवन्देवत्रा सूर्य्यमगन्मज्ज्योतिरुत्तमम्॥ १५॥ उदुत्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे विश्वाय सूर्यम्॥ १६॥ चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य व्वरुणस्याग्नेः। आप्राद्यावापृथिवीऽअन्तरिक्ष ँ सूर्यऽआत्मा जगतस्तस्थुषश्च॥ १७॥ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः शतञ्जीवेम शरदः शत ँ शृणुयाम शरदः शतम्प्रब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम शरदः शतम्भूयश्च शरदः शतात्॥ १८॥ "गायत्र्यावाहनम्" तेजोसीत्यस्य परमेष्ठी प्रजापतिर्ऋषिः। आज्यं देवता। जगती छन्दः। य-

---

१ પછી બન્ને હાથ ઊંચા કરીને, આ મન્ત્રોથી સૂર્યોપસ્થાન કરવું.

ज्जुर्गायत्र्यावाहने विनियोगः ॥ [1]ॐ तेजोसि शु-
क्रमस्यमृतमसि धामनामासि । प्रियन्देवानामना-
धृष्टन्देवयजनमसि ॥ १९ ॥ " गायत्र्युपस्था-
नम् "—तुरीयपदस्य विमल ऋषिः । परमात्मा
देवता । गायत्री छन्दः । गायत्र्युपस्थाने विनि-
योगः ॥ [2]ॐ गायत्र्यस्येकपदी द्वीपदी त्रिपदी
चतुष्पद्यपद्यसि । न हि पद्यसे नमस्ते तुरीयाय
दर्शताय पदाय परो रजसे सावदोम् ॥ " गाय-
त्रीजपः "—प्रणवस्य ब्रह्मा ऋषिः । परमात्मा
देवता । गायत्री छन्दः । व्याहृतीनां प्रजापति-
र्ऋषिः । अग्निवायुसूर्या देवताः । गायत्री छन्दः ।
तत्सवितुरित्यस्य विश्वामित्र ऋषिः । सविता पर-
मात्मा देवता । गायत्री छन्दः । सर्व पापक्षयार्थे

---

१ આ મંત્ર ભણી ગાયત્રીનુ આવાહન કરવું. २ આ મંત્રથી ઉપસ્થાન કરવું.

जपे विनियोगः ॥ "गायत्रीमन्त्रः" [1] ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात् ॐ ॥ २० ॥ "सूर्यप्रदक्षिणा" विश्वतश्चक्षुरिति मन्त्रस्य विश्वकर्मा भौवन ऋषिः। विश्वकर्मा देवता। त्रिष्टुप् छन्दः। सूर्यप्रदक्षिणायां विनियोगः ॥ [2] ॐ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतो मुखो विश्वतो बाहुरुत विश्वतस्पात्। सम्बाहुभ्यान्धमति सम्पतत्रैर्द्यावा भूमी जनयन्देवऽएकः ॥ २१ ॥ "दिग्देवतानमस्कारः"—

१ પછી જપમાલાને ગોમુખીમાં રાખીને અથવા વસ્ત્રથી ઢાંકીને, ઉભા રહીને આ ગાયત્રી મંત્રનો સહસ્ર, એકસો આઠ, અઠ્ઠાવીશ અથવા દશવાર એક ચિત્તે અર્થાનુસન્ધાન પૂર્વક જપ કરવો. **ગાયત્રી મંત્રનો ભાવાર્થ**—(પ્રથમ 'ભૂ' 'ભુવ' અને 'સ્વ.) એ ત્રણ વ્યાહ્યતીઓ પરબ્રહ્મના વાચક છે.) હે પરમાત્મન્! સર્વ જગત્‌ના ઉત્પાદક તથા સર્વ સુખના દાતા એવા આપનું જે અત્યંત શ્રેષ્ઠ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે તેનું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ કે જે, અમારી બુદ્ધિઓને શુભ કર્મોમાં પ્રવૃત્ત કરે. २ આ મંત્ર ભણીને, આસન ઉપરજ પ્રદક્ષિણા કરવી.

[1] (पूर्वे) ॐ इन्द्राय नमः । (आग्नेय्याम्) ॐ अग्नये नमः । (दक्षिणस्याम्) ॐ यमाय नमः । (नैर्ऋत्याम्) ॐ निर्ऋतये नमः । (पश्चिमे) ॐ वरुणाय नमः । (वायव्याम्) ॐ वायवे नमः । (उत्तरस्याम्) ॐ कुबेराय नमः । (ईशान्याम्) ॐ ईशानाय नमः । (ऊर्ध्वायाम्) ॐ ब्रह्मणे नमः । (अधस्तात्) ॐ अनन्ताय नमः ॥ "जपनिवेदनम्" देवा गातु विद इत्यस्य मनसस्पतिर्ऋषिः । वातो देवता । विराट् छन्दः । जपनिवेदने विनियोगः ॥ [2] ॐ देवागातु विदो गातुं वित्वा गातुमित । मनसस्पतऽइमन्देव यज्ञ ँ स्वाहा वातेधाः ॥ २२ ॥ "जपार्पणम्" [3] अनेन प्रातःसन्ध्योपासनाङ्गभूतन (सहस्र

---

१ पछी આગળ લખેલા મંત્રો ભણીને ક્રાસમાં બતાવેલી દરેક દિશામાં નમસ્કાર કરવો. २ આ મંત્ર ભણી જપ નિવેદન કરવું. ३ હાથમાં જળ લેઈને, આગળ પ્રમાણે ભણીને મૂકી દેવું. અર્થાત્ જપ અર્પણ કરવો અને જેટલા જપ કર્યા હોય તેટલા અંકવાળા તેમાં લખેલા શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરવું.

१०००। अष्टोत्तरशत १०८। अष्टाविंशाति २८। वा दश १०) गायत्रीमन्त्रजपाख्येन कर्मणा श्रीभगवान् सविता परमात्मा देवता प्रीयतां न मम ॥ "प्रार्थना"—[1]यदक्षरपदभ्रष्टं मात्राहीनं च यद्भवेत् । तत्सर्वं क्षम्यतां देव प्रसीद परमेश्वर ॥ "गोत्रोच्चारपूर्वकं अभिवादनम्"—[2](अमुक) गोत्रोत्पन्नः (अमुक) प्रवरान्वितः शुक्लयजुर्वेदान्तर्गतमाध्यन्दिनवाजसनेयशाखाध्यायी (अमुक) शर्माऽहं भो आचार्य त्वामभिवादयामि । भो वैश्वानर त्वा-

---

१ હાથ જોડી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવી. २ પછી આ પ્રમાણે ગોત્રોચ્ચાર કરીને અભિવાદન કરવું. તેમાં કૌંસમા જે જે સ્થળે 'અમુક' શબ્દ છે ત્યાં ત્યાં પોતાના તે તે ગોત્ર તથા પ્રવરોનું ઉચ્ચારણ કરવું. જેમ ઉદાહરણ કે, (वसिष्ठ) गोत्रोत्पन्नः (शक्ति-पराशर—वसिष्ठेतित्रि) प्रवरान्वितः शुक्लयजुर्वेदान्तर्गतमाध्यंदिनवाजसनेयशाखाध्यायी (नरहरि) शर्माऽहं ।

અહિં જે 'શર્મા' શબ્દ છે તે સ્થળે ક્ષત્રિયે, 'વર્મા' કહેવું અને વૈશ્યે, 'ગુપ્તો' બોલવું.

मभिवादयामि । भो सूर्याचन्द्रमसौ युव मभिवादयामि । भो याज्ञवल्क्य त्वामभिवादयामि । भो ईश्वर त्वाऽभिवादयामि ॥ [1]ततो द्विराचमनम् ॥ "अर्पणम्"—[2]अनेन प्रातःसंध्योपामनख्येन कर्मणा श्रीभगवान् परमेश्वरः प्रीयतां न मम ॥ ॐ विष्णवे नमः ३ ॥ इति प्रातःसन्ध्याप्रयोगः ॥

[अथ षोडशोपचारपञ्चायतनदेवपूजाप्रयोगः—आचम्य प्राणानायम्य[3] । " मङ्गलोच्चारणम् " ॐ स्वस्तिनऽइन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्योऽअरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्प-

१ પછી વ્યાહૃત્તિથી ત્રણવાર આચમન કરીને, પુન.પણ તેજ રીતે આચમન કરવું. ૨ પછી આ પ્રમાણે ભણીને, કર્મ ઇશ્વરાર્પણ કરવું અને ત્રણવાર વિષ્ણુસ્મરણ કરવુ તથા પછી ઇચ્છા હોય તો આ પુસ્તકના પરિશિષ્ટ ભાગમાં બતાવેલા '**ઈશ્વર પ્રાર્થના**' મંત્રો ભણી ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવી. ॥ **इति प्रात सन्ध्याप्रयोग.** ॥ ૩ પ્રથમ આચમન તથા પ્રાણાયામ કરીને પછી નીચેના મંત્રો ભણવા.

तिर्दधातु ॥ १ ॥ ॐ भद्रङ्कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवा ँ सस्तनूभिर्व्यशेमहि देवहितं यदायुः ॥ २ ॥ ॐ र म्पत्नीभिरनुगच्छेम देवाः पुत्रै र्भ्रातृभिरुतवा हिरण्यैः । नाकं गृभ्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठेऽअधिरोचने दिवः ॥ ३ ॥ " नमस्काराः "— [1]ॐ श्रीमन्महागणपतये नमः ॥ ३ ॥ इष्टदेवताभ्यो नमः । कुलदेवताभ्यो नमः । ग्रामदेवताभ्यो नमः । स्थानदेवताभ्यो नमः । वास्तुदेवताभ्यो नमः । वाणीहिरण्यगर्भाभ्यां नमः । श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः । श्रीउमामहेश्वराभ्यां नमः । शचीपुरन्दराभ्यां नमः । मातापितृचरणकमलभ्यो नमः । सर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः । सर्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो नमः । तत्सत् श्रीपरमात्मने नमो

१ પછી નમસ્કાર કરવા.

नमः । निर्विघ्नमस्तु ॥ [1]सुमुखश्चैकदन्तश्च कपिलो गजकर्णकः । लम्बोदरश्च विकटो विघ्ननाशो गणाधिपः ॥ धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो भालचन्द्रो गजाननः । द्वादशैतानि नामानि यः पठेच्छृणुयादपि ॥ विद्यारम्भे विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा । सङ्ग्रामे सङ्कटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते ॥ शुक्लाम्बरधरं देवं शशिवर्णं चतुर्भुजम् । प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥ अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो यः सुरासुरैः । सर्वविघ्नहरस्तस्मै गणाधिपतये नमः ॥ सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके । शरण्ये त्र्यम्बके गौरि नारायणि नमोस्तु ते ॥ सर्वदा सर्वकार्येषु नास्ति तेषाममङ्गलम् । येषां हृदिस्थो भगवान् मङ्गलायतनं हरिः ॥ तदेव लग्नं सुदिनं तदेव ताराबलं चन्द्रबलं तदेव । विद्या-

१ બદ્ધાંજલી રહીને, આ શ્લોકો ભણવા.

बलं दैव बलं तदेव लक्ष्मीपते तेऽङ्घ्रियुगं स्मरा-
मि ॥ लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः ।
येषामिन्दीवरश्यामो हृदयस्थो जनार्दनः ॥ यत्र
योगीश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः । तत्र श्री-
र्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥ सर्वेष्वारम्भ-
कार्येषु त्रयस्त्रिभुवनेश्वराः । देवा दिशन्तु नः
सिद्धिं ब्रह्मेशानजनार्दनाः ॥ विनायकं गुरुं भानुं
ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् । सरस्वतीं प्रणौम्यादौ सर्वका-
र्यार्थसिद्धये ॥ "सङ्कल्पः"–[1]विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः ।
श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्त-
मानस्य अद्य ब्रह्मणः द्वितीय परार्द्धे श्रीश्वेतवारा-
हकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतितमे कलौ
युगे प्रथमचरणे भारतवर्षे जम्बूद्वीपे आर्याव-

१ પછી જમણા હાથમાં અક્ષત સહિત જળ ગ્રહણ કરી નીચે પ્રમાણે ભણી સંકલ્પ કરવો.

र्तान्तर्गतब्रह्मावर्तैकदेशे श्रीगोदावर्याः पश्चिमदिग्भागे श्रीमल्लवणाब्धेरुत्तरे तीरे अस्मिन् वर्तमाने (अमुक)[१] श्रीशालीवाहनशाके (अमुक)[२] नाम्नि संवत्सरे (अमुक)[३] अयने (अमुक)[४] ऋतौ (अमुक)[५] मासे (अमुक)[६] पक्षे (अमुक)[७] तिथौ (अमुक)[८] वासरे (अमुक)[९] नक्षत्रे (अमुक)[१०] योगे (अमुक)[११] राशिस्थिते चन्द्रमसि (अमुक)[१२] राशिस्थे श्रीसवितरि (अमुक)[१३] राशिस्थे सुरगुरौ शेषेषु गृहेषु यथायथं राशिस्थानस्थितेषु एवं गुण-

૧ ક્રૌંસમાં લખેલા ' અમુક ' શબ્દના બદલે અહિ ચાલુ શાલીવાહન શકાંક બોલવો. ૨ ચાલતા સંવત્સરનું નામ કહેવું. ૩ અયનનુ નામ. ૪ ઋતુનું. ૫ માસનું. ૬ પક્ષનુ. ૭ તિથિનુ. ૮ વારનું. ૯ નક્ષત્રનું. ૧૦ યોગનું ૧૧ જે રાશીમાં ચંદ્ર ચાલતો હોય તે રાશીનું. ૧૨ જે રાશીનો સૂર્ય હોય તે રાશીનું ૧૩ જે રાશિનો બૃહસ્પતિ હોય તે રાશીનું.

विशेषेण विशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ ममात्मनः श्रुतिस्मृत्युक्तफलप्राप्त्यर्थं ॐ भूर्भुवः स्वः श्री-(अमुक)[1] पञ्चायतनदेवताप्रीत्यर्थं यथाज्ञानेन यथामिलितोपचारैः पुरुषसूक्तेन ध्यानावाहनादिषोडशोपचारैः पूजनमहं करिष्ये ॥ तत्रादौ षडङ्गन्यासपूर्वकं कलशादिपूजनं च करिष्ये ॥[2]

" षडङ्गन्यासाः "—मनोजूतिरिति मन्त्रस्य बृह-

૧ વિષ્ણુ પંચાયતન, શિવપંચાયતન, સૂર્ય પંચાયતન, ગણપતિ પંચાયતન, તથા દેવિપંચાયતન, આ પાંચમાંથી જે પોતાના ઈષ્ટ દેવ હોય તેની પૂજા દરેક મનુષ્યે રાખવી અને તે પંચાયતનનું નામ અહીં બોલવું ૨ આટલું બોલી પુનઃ સંકલ્પનું જળ મૂકવું.

હવે પ્રસંગવશાત્ પંચાયતન દેવનું સ્થાપન કેવી રીતે કરવું તે નીચેના કોષ્ટકથી માલુમ પડશે. જે પંચાયતન હોય તેના મંડળમાં જે જે દેવને જે જે દિશામાં બતાવ્યા છે તે તે દેવને તે તે દિશામાં પૂજકે રાખવા. અન્યથા રાખી પુજન કરવું વૃથાથાય છે. (૨૯ મા પૃષ્ઠ માં).

ईशान. पूर्व દિશા. आग्नि.

उत्तर દિશા. — દક્ષિણ દિશા.

गणपतिपं०	सूर्यपञ्चायतन०	विष्णुपञ्चा० ।	शिवपञ्चा० ।	देवीपञ्चाय० ।
१	२	३	४	५
विष्णु । शिवः । गणपति । देवी । सूर्य ।	शिव । गणपतिः । सूर्य । देवी । विष्णु ।	शिव । गणपति. । विष्णु । देवी । सूर्यः ।	विष्णु । सूर्य. । शिव । देवी । गणपति ।	विष्णुः । शिव. । देवी । सूर्य. । गणपतिः ।
ગણપતિના ઉપાસકે, આ પ્રમાણે પંચદેવોને રાખીને પૂજન કરવું.	સૂર્યના ઉપાસકે, આ પ્રમાણે પંચદેવોને રાખીને પૂજન કરવું	વિષ્ણુના ઉપાસકે, આ રીતે પંચદેવોને રાખીને પૂજન કરવું.	શિવોપાસકે, આ પ્રકારે પંચ દેવોને રાખીને પૂજન કરવું.	દેવીના ઉપાસકે, આ રીતે પંચદેવને રાખીને પૂજન કરવું.

वायव्य. પશ્ચિમ દિશા. नैर्ऋत.

स्पतिर्ऋषिः । बृहस्पतिर्देवता । बृहती छन्दः । हृदयन्यासे जपे विनियोगः ॥ [1]ॐ मनो जूतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमन्तनोत्त्वरिष्टं यज्ञꣳ समिमन्दधातु । विश्वेदेवा सऽइहमादयन्तामोꣳम्प्रतिष्ठ ॥ ४ ॥ ॐ हृदयाय नमः ॥ अबोध्यग्निरिति मन्त्रस्य बुधगविष्ठिरा ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः । शिरोन्यासे जपे विनियोगः ॥ [2]ॐ अबोध्यग्निः समिधा जनानाम्प्रतिधेनुमिवायतीमुषासम् । यह्वाऽइव प्रवयामुज्जिहानाः प्रभानवः सिस्रते नाकमच्छ ॥ ५ ॥ ॐ शिरसे स्वाहा ॥ मूर्द्धानमिति मन्त्रस्य भरद्वाज ऋषिः । अग्निर्देवता । त्रिष्टुप् छन्दः । शिखान्यासे जपे विनियोगः ॥ [3]ॐ मूर्द्धानन्दिवोऽअरतिम्पृथिव्या वैश्वानरमृतऽ-

---

१ પોતાના હૃદય ઉપર જમણો હાથ રાખી આ મંત્ર ભણવો. ૨ મસ્તક ઉપર હાથ રાખી આ મંત્ર ભણવો. ૩ શિખા ઉપર હાથ રાખી ભણવો.

आजातमग्निम् । कवि ᳪ सम्राजमतिथिञ्जनानामा-
सन्ना पात्रञ्जनयन्त देवाः ॥६॥ ॐ शिखायै वषट् ॥
मर्माणि त इति मन्त्रस्य अप्रतिरथ ऋषिः । मर्माणि
देवता । विराट् छन्दः । कवचन्यासे जपे विनि-
योगः ॥ [1]ॐ मर्म्माणि ते वर्मणा छादयामि सो-
मस्त्वाराजा मृते नानुवस्ताम् । उरोर्वरीयो वरुण-
स्ते कृणोतु जयन्तंत्वानु देवा मदन्तु ॥ ७ ॥ ॐ
कवचाय हुम् ॥ विश्वतश्चक्षुरिति मन्त्रस्य विश्वक-
र्मा भौवनऋषिः । विश्वकर्मा देवता । त्रिष्टुप् छन्दः ।
नेत्रन्यासे जपे विनियोगः ॥ [2]ॐ विश्वतश्चक्षुरुत
विश्वतो मुखो विश्वतो बाहुरुतविश्वतस्पात् । स-
म्बाहुभ्यान्धमति सम्पतत्रैर्द्यावा भूमी जनयन्देवऽ-
एकः ॥ ८ ॥ ॐ नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ मानस्तोक

---

१ બન્ને ભુજાઓ ઉપર હાથ રાખી ભણવો. ૨ નેત્ર ત્રય ઉપર આંગળીઓ રાખીને આ મંત્ર ભણવો.

इति मन्त्रस्य परमेष्ठी ऋषिः । एकरुद्रो देवता । जगती छन्दः । अस्त्रन्यासे जपे विनियोगः ॥ [1]ॐ मानस्तोके तनये मानऽआयुषि मानो गोषु मानोऽअश्वेषु रीरिषः । मानो वीरान्रुद्र भामिनो वधीर्हविष्मन्तः सदमित्वा हवामहे ॥ ९ ॥ ॐ अस्त्राय फट् ॥ " कलशपूजनम् "—[2]ॐ तत्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुश ँ् समानऽआयुः प्रमोषीः ॥ १० ॥ अस्मिन्कलशे वरुणं साङ्गं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकमावाहयामि । ॐ भूर्भुवः स्वः कलशस्थितापाम्पतये नमः सर्वो-

---

૧ આ મંત્ર ભણી અસ્ત્રન્યાસ (પોતાના જમણા હાથની ચપટી વગાડતાં મસ્તકની ચારે બાજુ તે હાથ ફેરવવો.) કરવો. ૨ પછી પૂજા કરવા માટે જળ લેવાને જે સ્વચ્છ જળનો કલશ ભરેલો હોય તેમાં આ મંત્ર ભણી વરુણનું આવાહન કરી ગંધાક્ષતથી પૂજન કરવું.

पचारार्थं गन्धाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि ॥ पश्चात्तदुदकेन आत्मानं पूजनद्रव्याणि च गायत्रीमन्त्रेण प्रोक्षयेत्[1] ॥ "शङ्खपूजनम्"—[2]ॐ अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः । तमीमहे महाग-यम् ॥ ११ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः शंखस्थितदेवाय नमः सर्वोपचारार्थं गन्धाक्षतपुष्पाणि समर्पया-मि॥ "घण्टापूजनम्"—[3]ॐ सुपर्णोऽसि गरुत्माँ-स्त्रिवृत्ते शिरो गायत्रञ्चक्षुर्बृहद्रथन्तरे पक्षौ । स्तो-मऽआत्मा छन्दा ᳪ स्यङ्गानि यजू ᳪ षि नाम । सा-म ते तनूर्वामदेव्यं यज्ञा यज्ञियम्पुच्छान्धिष्ण्याः शफाः । सुपर्णोऽसि गरुत्मान्दिवं गच्छ स्वः पत

---

(१) પછી તે પૂજીત કલશના જલ વડે ગાયત્રી મંત્ર ભણીને, પોતાના શરીર ઉપર તથા પૂજાના સાહિત્યનુ પ્રોક્ષણ્ કરવુ (છાંટવુ.) (૨) આ મંત્ર ભણી, ચંદન—અક્ષત અને પુષ્પવડે શંખનું પૂજન કરવું અને તેમાં જળ ભરવું. (૩) આ મંત્ર ભણી ઘંટાનું પૂજન કરવું. ઘંટાનું પૂજન કર્યા પહેલાં ઘંટાનાદ કરવો

॥ १२ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः घण्टास्थिताय गरुडाय नमः सर्वोपचारार्थं गन्धाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि ॥ "दीपपूजनम्"—[1]ॐ अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्य्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा। अग्निर्वर्च्चो ज्योतिर्वर्च्चः स्वाहा सूर्य्यो वर्च्चो ज्योतिर्वर्च्चः स्वाहा। ज्योतिः सूर्य्यः सूर्य्यो ज्योतिः

[1] આ મંત્ર ભણી, દીપનું પૂજન કરવું સર્વત્ર નમસ્કાર કરવા ચૂકવું નહિ. હવે પંચાયતન દેવતાના ધ્યાનના પ્રથક્ પ્રથક્ મંત્રો અત્રે આપીએ છીએ. તેમાંથી પૂજકે, પોતાના જે ઇષ્ટ પંચાયતન દેવ હોય તેનું પ્રથમ તે તે મંત્રોથી ધ્યાન કરી, પછી ષોડશોપચાર પૂજનનો આરંભ કરવો.

"सूर्यध्यानम्"—ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः। केयूरवान्मकरकुण्डलवान्किरीटी हारी हिरण्मयवपुर्धृतशङ्खचक्रः ॥ ॐ सूर्य्य रश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदया ँ२ अजस्रम्। तस्य पूषा

स्वाहा ॥ १३ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः दीपस्थितदेवाय प्रसवे याति विद्वान्सम्पश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः ॥

"गणपतिध्यानम्"—श्वेताङ्गं श्वेतवस्त्रं सितकुसुमगणैः पूजितं श्वेतगन्धैः क्षीराब्धौ रत्नदीपैः सुरनरतिलकं रत्नसिंहासनस्थम् । दोर्भिः पाशाङ्कुशाब्जाभयवरमनसं चन्द्रमौलिं त्रिनेत्रं ध्यायेच्छान्त्यर्थमीशं गणपतिममलं श्रीसमेतं प्रसन्नम् ॥ ॐ नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो नमो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च वो नमो नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमो नमः सेनाभ्यः ॥

"विष्णुध्यानम्"—सशंखचक्रं सकिरीटकुण्डलं सपीतवस्त्रं सरसीरुहेक्षणम् । महारवक्षःस्थलकौस्तुभश्रियं नमामि विष्णुं शिरसा चतुर्भुजम् ॥ ॐ विष्णोरराटमसि विष्णोः श्नप्त्रेस्थो

नमः गन्धाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि ॥

विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवोसि । वैष्णवमसि विष्णवे त्वा ॥

"शिवध्यानम्"—ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचन्द्रावतंसं रत्नाकल्पोज्वलाङ्गं परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नम् । पद्मासीनं समन्तात्स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानं विश्वाद्यं विश्ववन्द्यं निखिलभयहरं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम् ॥ ॐ नमस्ते रुद्र मन्यवऽउतोतऽइषवे नमः बाहुभ्यामुत ते नमः॥

"देवीध्यानम्"—श्यामाङ्गीं शशिशेखरां निजकरैर्दानं च रक्तोत्पलं रत्नाढ्यं कलशं परं भयहरं सम्बिभ्रतीं शाश्वतीम् । मुक्ताहारलसत्पयोधरनतां नेत्रत्रयोल्लासिनीं ध्यायेयं सुरपूजितं हरवधूं रक्तारविन्दस्थिताम् ॥ ॐ मनसः काममाकूतिं वाचः सत्यमशीय। पशूनाꣳ रूपमन्नस्य रसो यशः श्रीः श्रयताम्मयि स्वाहा ॥

(अथ पुरुषसूक्तमन्त्रैः षोडशोपचारपूजनारम्भः[1] ।)

"आवाहनम्"—[2]ॐ सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । स भूमिँ सर्वतस्पृत्वात्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम् ॥ १४ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री-(अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः आवाहनपूर्वकं ध्यानं समर्पयामि ॥ "आसनम्" [3]ॐ पुरुषऽ एवेदँ सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यम् । उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥ १५ ॥ ॐ भूर्भुवः

(૧) આ પ્રમાણે ઇષ્ટ પંચાયતન દેવનું ધ્યાન કરી પછી આગળ પ્રમાણે પુરુષ સૂક્તના મંત્રોથી ષોડશોપચાર પૂજનનો આરંભ કરવો. પંચાયતન દેવની પૂજા માટે પુરુષ સૂક્તના મંત્રો સર્વને એક સમાનજ છે.

(૨) પછી હાથમાં પુષ્પ ગ્રહણ કરીને આ મંત્ર ભણતાં અનન્તર છેવટે 'સમર્પયામિ' સુધી બોલી ને પુષ્પ દેવને અર્પણ કરવું. દરેક ઉપચાર અર્પણ કરવામાં જે કૌંસમાં (   ) 'અમુક' પદ છે ત્યાં પોતાના જે ઇષ્ટ પંચાયતન હોય તેનું નામ સર્વત્ર બોલવાને ધ્યાન દેવું.

(૩) આ મંત્ર ભણી, આસનના અભાવમાં અક્ષત અર્પણ કરવા.

स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः आसनं समर्पयामि ॥ "पाद्यम्"—[3]ॐ एतावानस्य महिमातो ज्यायाँश्च पूरुषः। पादोस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतन्दिवि ॥ १६ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री-(अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः पादयोः पाद्यं समर्पयामि ॥ "अर्घ्यम्"—[4]ॐ त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः पादोस्येहा भवत्पुनः। ततो विष्वङ्व्यक्रामत्साशनानशने अभि ॥ १७ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः हस्तयोरर्घ्यं समर्पयामि ॥ "आचमनीयम्"—[5]ॐ ततो विराडजायत विराजो अधिपूरुषः स जातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः ॥ १८ ॥ ॐ

---

(૩)આ મંત્ર ભણીને શુદ્ધ જળ દેવના ચરણ ઉપર ચઢાવવું (૪) આ મંત્ર ભણીને, ચંદન, અક્ષત, અને પુષ્પ યુક્ત જળ દેવના હાથમાં અર્પણ કરવું. (૫) શુદ્ધ જળનું આચમન આપવું,

भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः आचमनीयं समर्पयामि ॥ “ स्नानम् ”—[६]ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः सम्भृतं पृषदाज्यम् । पशूस्ताश्चक्रे वायव्यानारण्यान्ग्राम्यांश्च ये ॥ १९ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः स्नानं समर्पयामि ॥ [७][“ अथ पञ्चामृतस्नानम् । प्रथमं पयःस्नानम् ”— [८]“ ॐ पयः पृथिव्यामपयऽओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयोधाः । पयस्वन्तीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् ॥ २० ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः पयःस्नानं समर्पयामि ।

६ સ્નાનાર્થે શુદ્ધ જળ ચઢાવવું. ૭ આ સમય જો અનુકૂળતા હોય તો દૂધ, દહિ મધ, ઘી, તથા ખાંડ, આ પંચામૃત વડે દેવને આગળ લખેલા મંત્રો ભણી પૃથક્ પૃથક્ સ્નાન કરાવવું ૮ આ મંત્ર ભણી દુધથી સ્નાન કરાવવું

[9]शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । [10]आचमनं समर्पयामि ॥ "दधिस्नानम्" [11]ॐ दधिक्राव्णोऽअकारिषाञ्जिष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुरभिनो मुखाकरत्प्रणऽआयूꣳषि तारिषत् ॥ २१ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः दधिस्नानं समर्पयामि ॥ शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । आचमनीयं समर्पयामि ॥ "घृतस्नानम्"—[12]ॐ घृतम्मिमिक्षे । घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतम्वस्य धाम । अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहा कृतं वृषभ वक्षि हव्यम् ॥ २२ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः घृतस्नानं समर्पयामि ॥ शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । आ-

૯ પછી શુદ્ધોદક સ્નાન માટે જળ ચઢાવવું. ૧૦ અને આચમનાર્થે જળ અર્પણ કરવુ. પચામૃતના દરેક પદાર્થ પછી આ શુદ્ધોદક સ્નાન તથા આચમન અર્પણ કરવાનુ છે તે પૂજકે, ધ્યાનમાં રાખવુ. ૧૧ આ મત્ર ભણીને દધિસ્નાન કરાવવુ. ૧૨ આ મંત્રભણી, ઘૃતસ્નાન કરાવવુ.

चमनीयं समर्पयामि॥ " मधुस्नानम् "–[२]ॐ मधु वाताऽऋतायते मधुक्षरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॥२३॥ मधुनक्तमुतोषसो मधु मत्पार्थिव ँ रजः मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ २४ ॥ मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाँ २ अस्तु सूर्यः । माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥ २५ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री-(अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः मधुस्नानं समर्पयामि। शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । आचमनीयं समर्पयामि॥ " शर्करास्नानम् "—[३]ॐ अपा ँ रसमुद्वयस ँ सूर्ये सन्त ँ समाहितम् । अपा ँ रसस्य यो रसस्तंवो गृह्णाम्युत्तममुपयाम गृहीतो सीन्द्राय त्वा जुष्टङ्गृह्णाम्येषते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमम् ॥ २६ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक)-

२ આ મંત્ર ભણી મધુ–મધનું સ્નાન કરાવવું ૩ આ મંત્ર ભણી, શર્કરા દેશી ખાંડનું સ્નાન કરાવવું

पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः शर्करास्नानं समर्पयामि । शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । आचमनीयं समर्पयामि ॥ " षष्ठं गन्धोदकस्नानम् "—[4]ॐ गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ २७ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः गन्धोदकस्नानं समर्पयामि । आचमनीयं समर्पयामि ॥ " उद्वर्तनस्नानम् "—[5]ॐ अꣳशुना ते अꣳशुः पृच्यतां परुषा परुः । गन्धस्ते सोममवतु मदाय रसोऽअच्युतः ॥ २८ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री- (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः उद्वर्तनस्नानं समर्पयामि । शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । आच-

४ सुगंध चंदनयुक्त जળ वडे स्नान कराववुं. ५ पछी हळिद्रा अने तेल—अत्तर आदि सुगंधी पदार्थ जळमां मेळवी ते वडे आ मंत्र भणीने स्नान कराववुं.

मनीयं समर्पयामि ॥ [1]अनन्तरं " पञ्चामृतस्नानाङ्ग-पूजा "—[2]ॐ भूर्भुवः स्व श्री (अमुक) पञ्चायतन-देवेभ्यो नमः वस्त्राभावेऽक्षतान् समर्पयामि । य-ज्ञोपवीतार्थमक्षतान् समर्पयामि । गन्धं समर्पयामि। पुष्पाणि समर्पयामि । धूपं समर्पयामि । दीपं समर्पयामि । नैवेद्यं समर्पयामि ।

૧ વિશેષ સૂચના—જો કદાપિ પંચાયતનના પાંચ દેવો પૃથક્ પૃથક્ ન હોય અને એકત્ર રાખેલા હોય તો આ નિચે લખેલા મંત્ર ભણીને તે પંચામૃતથી સ્નાન કરાવી પછી આગળનો વિધિ યોક્ત કરો

"पञ्चामृतस्नानमन्त्रः "—ॐ पञ्च नद्यः स-रस्वतीमपियन्ति स स्रोतसः । सरस्वती तु पञ्चधा सो देशे भवत्सरित् ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः पञ्चामृतस्नानं समर्पयामि। शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । आचमनीयं स-मर्पयामि ॥

૨ પછી, નામ મંત્રથીજ સંક્ષેપત પૂજન કરવું તે બતાવ્યા પ્રમાણે.

मुखवासार्थं पूगीफलताम्बूलहिरण्यदक्षिणाः समर्पयामि। प्रदक्षिणाः समर्पयामि। मंत्रपुष्पाञ्जलिसहितं नमस्कारं समर्पयामि। "अर्पणम्"—[2]अनेन पंचामृतादिस्नानाङ्गभूतपूजनकर्मणा ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवाः प्रीयन्तां न मम॥

[3]निर्माल्यमुत्तरे विसृज्य। पुनश्च गन्धाक्षतपुष्पाणि समर्प्याभिषेकपात्रे जलं प्रपूर्य च पुरुषसूक्तेनाभिषेकः कार्यः॥

"अभिषेकः"—[4]ॐ सहस्रशीर्षा० ॥ २९ ॥ [5]पुरुष० ॥ ३० ॥ [6]एतावान० ॥ ३१ ॥ [7]त्रिपाद्० ॥ ३२ ॥ [8]ततो विराड० ॥ ३३ ॥ [9]तस्माद्य-

२ અર્પણ કરવુ---જળ મુકવુ ૩ પછી, જે દેવ ઉપર નિર્માલ્ય હોય તેને ઉતારીને ઉત્તર દિશા તરફ નાખવુ પશ્ચાત્ દેવને ગંધ-અક્ષત-પુષ્પ ચઢાવવાં અને પછી અભિષેક પાત્રમાં-(અવચ્છિન્નધારા પાત્રમાં) જળ ભરીને આગળ લખ્યા પ્રમાણે પુરૂષસૂક્તથી અભિષેક કરવો અભિષેક પાત્રની પણ ચંદન-અક્ષત-પુષ્પથી પૂજા કરવી અભિષેક કરતી વખતે ઘંટાનાદ કરવો સ્નાન, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય અને આરાર્તિક્ય એ સમયમાં ઘંટાનાદ કરવાનું ધ્યાન રાખવુ. ૪ આજ વિષયમાં આવેલો ૧૪ મંત્ર જુઓ ॥ ૫ ૧૫ મંત્ર જુઓ !! ૬ ૧૬ મંત્ર ૭ ૧૭ મંત્ર ૮ ૧૮ મંત્ર. ૯ ૧૯ મંત્ર

ज्ञा० ॥ ३४ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऽऋचः सामानि
जज्ञिरे । छन्दाᳬसि जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजा-
यत ॥ ३५ ॥ तस्मादश्वाऽअजायन्त ये के चो-
भयादतः । गावो ह जज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाताऽअ-
जावयः ॥ ३६ ॥ तं यज्ञम्बर्हिषि प्रौक्षन्पुरुषञ्जातम-
ग्रतः । तेन देवाऽअयजन्त साध्याऽऋषयश्च ये
॥ ३७ ॥ यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् ।
मुखं किमस्यासीत् किम्बाहू किमूरू पादाऽउच्येते
॥ ३८ ॥ ब्राह्मणोस्य मुखमासीद्बाहू राजन्यः कृतः ।
ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्याᳬशूद्रोऽअजायत
॥ ३९ ॥ चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षोः सूर्योऽअजायत ।
श्रोत्राद्वायुश्च प्राणश्च मुखादग्निरजायत ॥ ४० ॥
नाभ्याऽआसीदन्तरिक्षᳬशीर्ष्णो द्यौः समवर्तत ।
पद्भ्याम्भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँ२ऽअकल्पयन्
॥ ४१ ॥ यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत ।

वसन्तो स्यासीदाज्यङ्ग्रीष्मऽइध्मः शरद्धविः ॥४२॥ सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः देवा यद्यज्ञन्तन्वानाऽअबध्नन्पुरुषम्पशुम् ॥ ४३ ॥ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् । ते ह नाकम्महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥ ४४ ॥ [1] ❀ ❀ ❀ ॥

[2] ॐ द्यौः शान्तिरन्तरिक्षᳬं शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिः वनस्पतयः शान्तिर्विश्वे देवाः। शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्वᳬं शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः सा मा शान्तिरेधि ॥४५॥ यतो यतः समीहसे ततो नोऽअभयङ्कुरु । शन्नः कुरु प्रजाभ्योऽभयन्नः पशुभ्यः ॥४६॥ सर्वेषं वाऽएष

---

१ આ પ્રમાણે પુરૂષસૂક્ત ભણીને પછી પ્રથમ શંખમાં જે જળ ભરેલું હોય તે, નીચે બતાવેલા મંત્ર ભણી તે તે દેવને ચઢાવવું.

वेदाना ँ रन्धो यत्साम सर्वेषामेवेनमेतद्वेदान। ँ रसेनाभिषिञ्चति ॥४७॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः । सुशान्तिर्भवतु । सर्वारिष्टशान्तिर्भवतु । अमृताभिषेकोऽस्तु॥ॐ भुर्भुवः स्वः श्री (अमुक)- पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः अभिषेकं समर्पयामि ॥

ગણપતિ પચાયતન હોય તો.

ॐ गणानान्त्वा गणपति ँ हवामहे प्रियाणान्त्वा प्रियपति ँ हवामहे निधीनान्त्वा निधिपति ँ हवामहे वसो मम। आह मजानि गर्भधमात्वमजासि गर्भधम् ॥

સૂર્ય પંચાયતન હોય તો,

ॐ आकृष्णेन रजसा वर्तमानो निवेशयन्न-मृतं मर्त्यञ्च । हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति ँ वनानि पश्यन् ॥

¹पश्चाद्देवतीर्थं धृत्वा । केशवाय नमः स्वाहेत्यादि नामत्रयेण देवेभ्यस्त्रिवारमाचमनं देयम् ॥ " वस्त्रम् "

विष्णु पंचायतन होय तो,

ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् समूढमस्य पा ँ सुरे स्वाहा ॥

शिव पंचायतन होय तो,

ॐ नमः शम्भवाय च मयो भवाय च नमः शङ्कराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च ॥

देवी पंचायतन होय तो,

ॐ अम्बेऽअम्बिकेऽम्बालिके न मा नयति कश्चन। स सस्त्यश्व कः सुभद्रिकां काम्पीलवासिनीम् ॥

२ પછી અભિષેક પાત્રીમાં જે જળ હોય તે, આ મંત્રો ભણીને દેવ ઉપર ચઢાવી દેવું. ૩ પછી દેવનું તીર્થ-(ચરણામૃત) જૂદા પાત્રમાં રાખી લેવું. તે ભોજન કરવા સમયે પ્રથમ પીવાનું છે. પછી '**ॐ केशवाय नमः स्वाहा**' એ આદિ ત્રણ મંત્ર ભણી, દેવને ત્રણવાર આચમનાર્થે જળ મૂકવું. આ પ્રમાણે, વસ્ત્ર, યજ્ઞોપવીત અને નૈવેદ્યના પછી પણ દેવને આચમનીય જળ આપવાને ચૂકવું નહિ.

[1]ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऽऋचः सामानि० ॥ ४८ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पंचायतनदेवेभ्यो नमः वस्त्रं (तदभावे अक्षतान्) समर्पयामि । आचमनीयं समर्पयामि ॥ "यज्ञोपवीतम्" [2]ॐ तस्मादश्वाऽअजायन्त० ॥ ४९ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पंचायतनदेवेभ्यो नमः यज्ञोपवीतं (तदभावे अक्षतान्) समर्पयामि । आचमनीयं समर्पयामि। "गन्धम्" [3]ॐ तं यज्ञम्बर्हिषि० ॥५०॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतन-

१ આ વિષયમાં આવેલો ૩૫ મો મંત્ર જુઓ. આ મંત્ર ભણી, વસ્ત્ર અર્પણ કરવું. વસ્ત્ર ન હોય તો તેને બદલે અક્ષત ચઢાવવા. પછી આચમનીય જળ મૂકવું. ૨ ૩૬ મંત્ર આ મંત્ર ભણીને યજ્ઞોપવીત (જનોઇ) અર્પણ કરવું. તેના અભાવમાં અક્ષત ચઢાવવા. પછી આચમનીય જળ મૂકવું. ૩ ૩૭ મંત્ર. અનામિકા તથા અંગુષ્ટવડે ચંદન અર્પણ કરવું

देवेभ्यो नमः गन्धं समर्पयामि ॥ [" अक्षताः "[४] ॐ अक्षन्नमीमदन्त ह्यव प्रियाऽअधूषत । अस्तोषत स्वभानवो विप्रा न विष्ठयामती यो जान्विन्द्रते हरी ॥५१॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः अक्षतान् समर्पयामि ॥] "पुष्पाणि "[५] ॐ यत्पुरुषं० ॥५२॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः पुष्पाणि सम-

---

૪ આ મંત્ર ભણીને, અક્ષત ચઢાવવા. વિશેષ—વિષ્ણુને અક્ષત ચઢાવવા નહિ.

(૫) ૩૮ મંત્ર પુષ્પ અર્પણ કરવા. **વિશેષ**- આ સમયે પંચાયતન દેવને પૃથક્ પૃથક્ પુષ્પાદિ ચઢાવવું હોય તો નીચે લખેલા મંત્રોથી ચઢાવવુ

સૂર્યનારાયણને કણેરના રાતાં પુષ્પો અર્પણ કરવાનો મંત્ર.

ॐ सविता त्वा सवना ᳪ सुवतामग्निर्गृहपतीना ᳪ सोमो वनस्पतीनाम् । बृहस्पतिर्वाचऽ इन्द्रो ज्यैष्ठ्याय रुद्रः पशुभ्यो मित्रः सत्यो वरुणो घर्मपतीनाम् ॥

र्पयामि ॥ ["सौभाग्यद्रव्यम्" ६ ॐ अहिरिव

ગણપતિને દુર્વા-ધરો ચઢાવવાનો મંત્ર.

ॐ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती परुषः परुष-स्परि । एवा नो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च ॥

વિષ્ણુને તુલસીદળ ચઢાવવાનો મંત્ર

ॐ विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥

શિવને બિલ્વદલાર્પણ કરવાનો મંત્ર.

ॐ शिवो भव प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वम-ङ्गिरः । मा द्यावा पृथिवीऽअभिशोचीर्मान्तरिक्षं मा वनस्पतीन् ॥

દેવીને પુષ્પ ચઢાવવાનો મંત્ર

ॐ श्रीश्चते लक्ष्मीश्च पत्न्यावहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यात्तम् । इष्णन्निषाणामु-म्मऽइषाण सर्वलोकम्मऽइषाण ॥

६ આ મંત્ર ભણીને, અબીલ-ગુલાલ-સીંદુર ઇત્યાદિ-સૌભાગ્ય-દ્રવ્ય ચઢાવવું.

भोगैः पर्य्येति बाहुंर्ज्याया हेतिम्परिबाधमानः । हस्तघ्नो व्विश्वा व्वयुनानि विद्वान्पुमान्पुमाँ॒सम्परिपातु विश्वतः ॥५३॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः सौभाग्यद्रव्यं समर्पयामि ॥] "धूपः"[7] ॐ ब्राह्मणोस्य० ॥५४॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः धूपमाघ्रापयामि ॥ "दीपः"[8] ॐ चन्द्रमा० ॥५५॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः दीपं दर्शयामि ॥ "नैवेद्यम्"[9] ॐ नाभ्याऽआसीदंतरिक्ष० ॥५६॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः नैवेद्यं समर्पयामि ॥[10] (धेनुमुद्रयाऽमृतीकृत्य)[11] ॐ प्राणाय

७ ૩૯ મંત્ર ધૂપ કરવો. ૮ ૪૦ મંત્ર. ઘીનો દીવો કરવો. ૯ ૪૧ મંત્ર. નૈવેદ્ય ધરવું. ૧૦ ધેનુ મુદ્રા (આ મુદ્રા કોઈ વિદ્વાનદ્વારા શીખી લેવી.) કરવી. ૧૧ પછી આ પ્રમાણે પંચ પ્રાણાહુતિથી દેવને જમાડવા.

स्वाहा । ॐ अपानाय स्वाहा । ॐ व्यानाय स्वाहा । ॐ उदानाय स्वाहा । ॐ समानाय स्वाहा ॥ नैवेद्यमध्ये पानीयम्[1]। उत्तरापोशनम्[2] । हस्तप्रक्षालनम्[3] । मुखप्रक्षालनम्[4]। आचमनीयं समर्पयामि ॥ [5]करोद्वर्तनार्थे चन्दनं समर्पयामि ॥ "मुखवासार्थं ताम्बूलम्—" [6]ॐ यत्पुरुषेण० ॥५७॥ ॐ भूर्भुवः स्वः (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः मुखवासार्थं ताम्बूलं समर्पयामि ॥ ["फलम्—"[7] ॐ याः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पा याश्च पुष्पिणीः । बृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुञ्चन्त्व ँ हसः ॥५८॥ ॐ भूर्भुवः

---

१ पछी, भोजनना मध्यमां पीवाने माटे जळ अर्पण करवुं. २ उत्तरापोशनार्थे जळ मूकवुं. ३ हस्त प्रक्षालनार्थे जळ मूकवुं. ४ मुख प्रक्षालनार्थे जळ मूकवुं. ५ आचमनार्थे जळ मूकवुं अने हस्त सुगंधी माटे चंदन अर्पण करवुं. ६ ४२ मंत्र. मुखवासार्थे तांबूल अर्पण करवुं. ७ आ मंत्र भणीने, पूगीफल (सोपारी) अर्पण करवुं.

स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः फलं समर्पयामि ॥ "दक्षिणा—"[८] ॐ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेकऽआसीत् । सदाधार पृथिवीन्द्यामुते माङ्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥५९॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः दक्षिणां समर्पयामि ॥ "कर्पूरारार्तिक्यम् ।"[९] ॐ इद ँ हविः प्रजननम्मेऽअस्तु दशवीर ँ सर्वगण ँ स्वस्तये आत्मसनि प्रजासनि पशुसनि लोकसन्यभयसनि । अग्निः प्रजाम्बहुलाम्मे करोत्वन्नम्पयो रेतोऽअस्मासु धत्त ॥६०॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः कर्पूरारार्तिक्यदीपं दर्शयामि]

---

८ આ મંત્ર ભણીને, દક્ષિણા અર્પણ કરવી ९ આ મંત્ર ભણીને આરતી ઉતારવી.

"प्रदक्षिणा—" [10] "ॐ समास्यासन्परिधय०॥६१॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः प्रदक्षिणां समर्पयामि ॥ "मन्त्रपुष्पाञ्जलिः" [11] "ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त० ॥६२॥ ॐ भूर्भुवः स्वः

૧૦ ૬૧ મંત્ર પ્રદક્ષિણા કરવી. ૧૧ ૬૨ મંત્ર મંત્ર પુષ્પાંજલી અર્પણ કરવી આ મંત્રના આગળ નીચેના મંત્રો ભણાય છે

ॐ राजाधिराजाय प्रसह्य साहिने नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु कुबेराय वैश्रवणाय महाराजाय नमः ॐ स्वस्ति । साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं महाराज्यमाधिपत्यमयं समन्तपर्यायी स्यात्सार्वभौमः सार्वायुष आन्तादापरार्धात् । पृथिव्यै समुद्रपर्यन्ताया एकराडिति तदप्येषः श्लोकोऽभिगीतो । मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन्गृहे । आविक्षितस्य कामप्रेर्वि-

श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः मन्त्रपुष्पाञ्जलिं समर्पयामि ॥ "क्षमापनम्" [12] आवाहनं न जानामि न जानामि तवार्चनम् । पूजनञ्च न जानामि क्षमस्व परमेश्वर[1]! ॥ अन्यथा शरणं नास्ति त्वमेव शरणं मम । तस्मात्कारुण्यभावेन रक्ष मां परमेश्वर ! गतं पापङ्गतं दुःखङ्गतं दारिद्र्यमेव च । आगता सुखसम्पत्तिः पुण्याच्च तव दर्शनात् ॥ मन्त्रहीनङ्क्रियाहीनम्भक्तिहीनं सुरश्वेर[2] ! यत्पूजितं मया देव[3] ! परिपूर्णं तद-

---

श्वेदेवाः सभासद इति ॥ ॐ विश्वतश्चक्षु० ॥

આ વિષયમાં આવેલો ૮ મો મંત્ર જુઓ ! ' ૧૨ પછી, બે હાથ જોડીને, આ શ્લોકો ભણીને ક્ષમા યાચવી.

૧ દેવી પંચાયતનના પૂજકે, દેવી મુખ્ય હોવાથી આ પ્રાર્થનામાં આ પ્રમાણે ફેરવીને બોલવું. " **परमेश्वरि !** " ૨ " **सुरेश्वरि !** " ૩ " **देवि !** "

स्तु मे ॥ यदक्षरपदभ्रष्टं मात्राहीनञ्च यद्भवेत्। तत्सर्वं क्षम्यतां देव! प्रसीद परमेश्वर! ॥ "अर्पणम्"—[4] अनेनावाहनासनपाद्यार्घ्याचमनीयस्नानवस्त्रोपवीतगन्धपुष्पधूपदीपनैवेद्यताम्बूल—दक्षिणाप्रदक्षिणामन्त्रपुष्पाञ्जलिरूपैः षोडशोपचारैरन्योपचारैश्च कृतेन पूजनाख्यकर्मणा ओम् भूर्भुवः स्वः श्री (अमुक) पञ्चायतनदेवाः प्रीयन्तां न मम ॥ ओम् तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ ॐ विष्णवे नमः[5]। "शङ्ख भ्रामणम्"[6] "शङ्खमध्ये स्थितं तोयं भ्रामितं केशवोपरि। अङ्गलग्नं मनुष्याणां ब्रह्महत्यां व्यपोहति॥ इति षोडशोपचारपञ्चायतनदेवपूजनप्रयोगः ॥ ॥ ॥

---

४ પછી, કરેલું કર્મ ઇશ્વરાર્પણ કરવું. ૫ એમ ત્રણવાર બોલવું. ૬ પછી, શંખમાં જળ ભરીને, વિષ્ણુ ઉપર ફેરવવું. અને તે પોતાના શરીર ઉપર છાંટવું.

अतः परं

मध्याह्नकृत्यानि ।

[अथ [1] माध्यान्हसन्ध्याप्रयोगः

तत्रादौ [2] गन्धमिश्रितभस्मधारणं शिखाबन्धनं रुद्राक्षमाला-धारणमाचमनं प्राणायामत्रयं पवित्र धारणंपवित्रीकरणञ्च कृत्वा, "**संकल्पः**"— [3] **ॐ तत्सत् श्रीपरमेश्वर-प्रीत्यर्थं माध्याह्नसन्ध्योपासनमहं करिष्ये ॥**

[4] ततो मार्जनं कृत्वा ॥ "**अम्बुप्राशनं**" [5] **आपः पुनन्त्विति मन्त्रस्य नारायण ऋषिः । आपो देवता ।**

---

१ આ પ્રયોગમાં નામ માત્રથી બતાવેલો વિધિ અથવા મંત્ર પ્રાતઃસંધ્યા પ્રયોગમાં આવેલો હોવાથી સ્મરણ કરાવવા પૂરતો લખ્યો છે, એમ જાણવું અને તે માટે પ્રાતઃસંધ્યા પ્રયોગમાં સવિસ્તર છે ત્યાં જોઈ લેવું, જ્યાં જ્યાં વિશેષ છે તે દર્શાવવામાં આવ્યો છે. ૨ પ્રથમ ચંદનયુક્ત ભસ્મ ધારણ કરવું. પછી શિખા બંધન, રુદ્રાક્ષ માલા ધારણ, આચમન, ત્રણ પ્રાણાયામ, પવિત્ર અને પવિત્રી કરણ આ સર્વ પ્રાતઃ સંધ્યામાં બતાવ્યા પ્રમાણે કરીને, પછી ૩ સંકલ્પ કરવો ૪ પશ્ચાત્ માર્જન કરીને, ૫ આ મંત્ર ભણી અંબુપ્રાશન કરવું.

गायत्री छन्दः । अम्बुप्राशने विनियोगः ॥ ॐ आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम् । पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम् । यदुच्छिष्टमभोज्यं च यद्वा दुश्चरितं मम सर्वं पुनन्तु मामापो सतां च प्रतिग्रहँ स्वाहा ॥

६ पुनर्मार्जनञ्जलावग्रहणमघर्षणं पापपुरुषानिरसनञ्च कृत्वैकवारं सूर्यायार्घ्यं दद्यात् ॥ अनन्तरं ७ सूर्योपस्थानं गायत्रीजपञ्जपनिवेदनञ्जपार्पणमभिवादनञ्च कृत्वा, " अर्पणम् "

८ अनेन माध्यान्हसन्ध्योपासनाख्येन कर्मणा श्रीभगवान् परमेश्वरः प्रीयतां न मम । तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु । ॐ विष्णवे नमः (३) ॥ इति माध्यान्हसन्ध्याप्रयोगः ॥]

---

६ પછી પુનમાર્જન, જલાવગ્રહણ, અઘમર્ષણ અને પાપ પુરૂષ નિરસન, કરીને એકવાર સૂર્યાર્ઘ્ય આપવુ.

૭ અનંતર સૂર્યોપસ્થાન, ગાયત્રી જપ, જપ નિવેદન, જપાર્પણ, અને અભિવાદન કરીને, ૮ આ પ્રમાણે ભણી કર્મ ઇશ્વરાર્પણ કરવું. અને પછી ત્રણવાર વિષ્ણુસ્મરણ કરવું.

अथ ब्रह्मयज्ञप्रयोगः ॥ [९]आचम्य प्राणानायम्य। ॐ पवित्रस्थो०॥१॥[१०] अनेन मन्त्रेण कुशपवित्रं धार्यम् ॥ "सङ्कल्पः"—[११] अद्य पूर्वोच्चारित एवं गुणविशेषेण विशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ मम आत्मनः श्रुतिस्मृत्युक्तफलप्राप्त्यर्थं ॐ तत्सत्परमेश्वरप्रीत्यर्थं यथाशक्ति ब्रह्मयज्ञेनाहं यक्ष्ये ॥ अथातो ब्रह्मयज्ञं व्याख्यास्यामः ।[१२] इषेत्वादिषु मन्त्रेषु खम्ब्रह्मान्तेषु दशप्रणवसहितेषु याः क्रियास्तत्र विवस्वानृषिः । प्रजापति र्देवता । सर्वाणि छन्दा ऽसि सर्वाणि सामानि । प्रतिलिङ्गोक्ता देवता ब्रह्मयज्ञे विनियोगः ॥ (ब्रह्मयज्ञारम्भे यथाविधि स्नात्वा ...दः पुरुष ऽ शरीरं न्यसेत् ।

---

९ પ્રથમ પૂર્વોક્ત પ્રમાણે આચમન તથા પ્રાણાયામ કરીને, પછી
૧૦ પ્રાતઃસંધ્યા પ્રયોગમાં આવેલો ૭ મંત્ર- આ મંત્ર ભણીને, દર્ભ
પવિત્ર ધારણ કરવું. ૧૧ પછી આ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો. ૧૨ પુનરપિ સંકલ્પ કરવો.

तिर्यग्बिलश्चमसऽऊर्ध्वबुध्नः छन्दः पुरुषस्य च ॥ "न्यासाः"[1] ॐ गौतमभरद्वाजाभ्यां नमः नेत्रयोः । ॐ विश्वामित्रजमदग्निभ्यां नमः श्रोत्रयोः ॐ वसिष्ठकश्यपाभ्यां नमः नासिकयोः । ॐ अत्रये नमः वाचि । ॐ गायत्र्यग्निभ्यां नमः शिरसि । ॐ उष्णिक्सवितृभ्यां नमः ग्रीवायाम् । ॐ बृहतीबृहस्पतीभ्यां नमः हनौ[2] । ॐ बृहद्रथन्तरद्यावापृथिवीभ्यां नमः बाह्वोः । ॐ त्रिष्टुबिन्द्राभ्यां नमः नाभौ । ॐ जगत्यादित्याभ्यां नमः श्रोण्योः । ॐ अतिच्छन्दाप्रजापतिभ्यां नमः लिङ्गे । ॐ यज्ञायज्ञियवैश्वानराभ्यां नमः गुदे । ॐ अनुष्टुब्विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः ऊर्वोः[3] । ॐ पंक्तिमरुद्भ्यो नमः जान्वोः[4] । ॐ द्विपदाविष्णुभ्यां नमः

---

१ પછી, આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે ન્યાસ કરવા. અને લખેલા તે તે સ્થાને સ્પર્શ કરવો. ૨ હડપચી. ૩ સાથળો, ૪ ઢીંચણે,

पादयोः। ॐ विच्छन्दावायुभ्यां नमः नासापुष्टस्थप्राणेषु[५]। ॐ न्यूनाक्षराछन्दोभ्यो नमः सर्वाङ्गेषु। एवमेवाङ्गानि योजयित्वा वेदमयः सम्पद्यते॥

[६]एवं न्यासान् करसम्पुटे दर्भद्वयं च कृत्वा ब्रह्मयज्ञारम्भं कुर्यात्

ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितु०[७] ॥२॥ ॐ इषे त्वोर्जे त्वा वायवस्थ देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मणऽआप्यायद्ध्वमघ्न्याऽइन्द्राय भागम्प्रजावतीरनमीवाऽअयक्ष्मा मा स्तेनऽईशत माघश[८]ꣳसो ध्रुवाऽअस्मिन्गोपतौ स्यात बह्वीर्यजमानस्य पशून्पाहि ॥ ३ ॥ वसोः

५ નાસાપુટે ६ આ પ્રકારે ન્યાસ કરીને, પશ્ચાત્ કર સંપુટમાં બે દર્ભ રાખીને બ્રહ્મયજ્ઞનો આરંભ કરવો. ७ ગાયત્રી મંત્ર ८ આ મંત્ર યજુર્વેદ સંહિતાના પ્રથમાધ્યાયનો પહેલો છે. અહિંથી સર્વ મંત્રોનો પાઠ કરી જવો

पवित्रम्[1] ॥ हिरण्मयेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुखम् । यो सावादित्ये पुरुषः सोसावहम् ॥४॥ ओ३म् खम्ब्रह्म[2] ❀ ॥ ॐ व्रतमुपैष्य नन्तरेणाहवनीयञ्च गार्हपत्यञ्च प्राङ्तिष्ठन्नपऽउपस्पृशति तद्य दप उपस्पृशत्यमध्यो वै पुरुषो यदनृतं वदति तेन पूतिरन्तरतो मेध्यावाऽआपो मेध्यो भूत्वा व्रतमुपायानीति तस्माद्वाऽअपऽउपस्पृशति[3] ॥ सोऽग्निमेवाभीक्षमाणो व्रतमुपैति ॥[4] ॐ प्राश्नीपुत्रादासुरि वासिनः प्राश्नीपुत्रऽआसुरायणादासुरायणऽ आसुरेरासुरिर्याज्ञवल्क्याद्याज्ञवल्क्यऽउद्दालकादुद्दालकोऽरुणादरुणऽउपवेशेरुपवेशिः कुश्रेः कुश्रिर्वाजश्रवसो वाजश्रवा जिह्वावतो बाध्यो-

१ यजुर्वेद संहीताना अध्याय १ ना मंत्र. २ नो आदि भाग. २ यजुर्वेदना अध्याय ४० नो छेल्लो मंत्र. ३ शतपथ ब्राह्मणना पहेला कांडनी कंडिका १. ४ शतपथ ब्राह्मणना पहेला कांडनी बीजी कंडिकानो आद्य भाग.

गार्ग्यावान् बाध्योगोऽसिताद्वार्षगणादसितो वार्षगणो हरितात्कश्यपाद्धरितः कश्यपः शिल्पात् कश्यपाच्छिल्पः कश्यपः कश्यपान्नैध्रुवेः कश्यपो नैध्रुविर्वाचो वागम्भिण्याऽअम्भिण्यादित्यादादित्यानीमानि शुक्लानि यजू ँ षि वाजसनेयेन याज्ञवल्क्येनाख्यायन्ते[५] ॥ ❀ ॥ ॐ अग्निमीळे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् । होतारं रत्नधातमम्[६] ॥ ५ ॥ ❀ ॥ ॐ अग्नऽआयाहि वीतये गृणानो हव्य दातये । निहोता सत्सि बर्हिषि[७] ॥ ६ ॥ ❀ ॥ ॐ शन्नो देवीरभिष्टयऽआपो भवन्तु पीतये । शंयो रभिस्रवन्तु नः[८] ॥७॥ ❀॥ [९](चतुर्वेदानन्तरमङ्गानि पठेत्।) अथानुवाकान् वक्ष्यामि।[१०]

---

૫ શતપથના છેલ્લા કાંડની છેલ્લી કંડિકા. ૬ ઋગ્વેદ સંહિતાની પહેલી ઋગ. ૭ સામવેદ સંહિતાનો પહેલો મંત્ર. ૮ અથર્વવેદ સંહિતા મંત્ર. ૯ પછી વેદનાં અંગોનો આગળ પ્રમાણે પાઠ કરવો. ૧૦ અનુવાક્ સૂત્રના પ્રથમ શ્લોકનો આદ્ય ભાગ.

मण्डलं दक्षिणमक्षि हृदयं चाधिष्ठितम्[१] । अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि[२] । अथातोऽधिकारः, फलयुक्तानि कर्माणि[३] । अथातो गृह्यस्थालीपाकानां कर्म[४] । वृद्धिरादैच्[५] । समाम्नायः समाम्नातः[६] । म य र स त ज भ न ल ग संमितम्[७] । पञ्चसंवत्सरमयं युगाध्यक्षं प्रजापतिम्[८] । गौः ग्मा[९] । अथातो धर्मजिज्ञासा[१०] । अथातो ब्रह्मजिज्ञासा[११] । योगीश्वरं याज्ञवल्क्यम्[१२] । नारायणं नमस्कृत्य[१३] ॥ (एवं ब्रह्मयज्ञं

---

૧ સર્વાનુક્રમ સૂત્રની પ્રથમ કંડિકાનો આદ્ય ભાગ. ૨ શિક્ષાના પ્રથમ શ્લોકનો આદ્ય ભાગ. ૩ કાત્યાયન સૂત્રના પ્રથમાધ્યાયની પહેલી કંડિકાના પ્રથમનાં બે સૂત્રો. ૪ પારસ્કર ગૃહ્યસૂત્રના પ્રથમ કાંડની પ્રથમા કંડિકાનું પહેલું સૂત્ર. ૫ પાણિનીય અષ્ટાધ્યાયીનું પ્રથમાધ્યાયનું પહેલું સૂત્ર. ૬ નિરૂક્તના આદ્ય શબ્દો. ૭ છન્દોવિવૃતિના પ્રથમ શ્લોકનો આદ્ય ભાગ ૮ જ્યોતિષ્‌ના પ્રથમ શ્લોકનું પૂર્વાર્ધ. ૯ નિઘંટુના આરંભના શબ્દો. ૧૦ જૈમિનિકૃત પૂર્વમીમાંસાના પ્રથમાધ્યાયનું પહેલું સૂત્ર. ૧૧ વ્યાસ પ્રણીત ઉત્તરમીમાંસાના પ્રથમાધ્યાયનું પહેલું સૂત્ર. ૧૨ યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિના પ્રથમાધ્યાયના પહેલા શ્લોકનો આદ્ય ભાગ. ૧૩ મહાભારતના આદિ શ્લોકનો આદ્ય ભાગ.

पठित्वा कुशपवित्रस्य गृहीतकुशयोश्चोत्तरस्यां त्यागः कार्यः [1]
"अर्पणम्"—[2] अनेन ब्रह्मयज्ञाख्येन कर्मणा श्रीभगवान्परमेश्वरः प्रीयतां न मम ॥ ॐ तत्सत् ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ ॐ विष्णवे नमः[3] (३) ॥

इति ब्रह्मयज्ञप्रयोगः ॥

"अथ देवर्षिमनुष्यपितृतर्पणप्रयोगः" ॥

[4] आचम्य प्राणानायम्य । "ॐ पवित्रेस्थो०" ॥१॥ इति मन्त्रेण कुशपवित्रं धृत्वा सङ्कल्पं कुर्यात् ।)

"सङ्कल्पः"—[5] अद्य पूर्वोच्चारितएवंगुणविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ मम आत्मनः श्रुति-स्मृत्युक्तफलप्राप्त्यर्थं ॐ तत्सत्परमेश्वर-

---

૧ આ પ્રમાણે ભણીને પછી, કુશ પવિત્રનો તથા ગૃહીત બે કુશોનો ઉત્તર દિશામાં ત્યાગ કરી દેવો. ૨ પછી કર્મ ઈશ્વરાર્પણ કરવું. ૩ ત્રણવાર વિષ્ણુ સ્મરણ કરવું. ૪ આચમન તથા પ્રાણાયામ કરી, પૂર્વોક્ત મંત્રથી કુશપવિત્ર ધારણ કરી, પછી ૫ સંકલ્પ કરવો.

प्रीत्यर्थं देवर्षिमनुष्यपितृतर्पणमहं करिष्ये ॥ [1](पश्चात्ताम्रपात्रे श्वेतगन्धाक्षतपुष्पाणि तुलसीदलानि च निधाय, तत्र प्रागग्रान् त्रीन् कुशान् स्थापयेत्। तदनन्तरं तस्मिन्पात्रे तर्पणार्थं जलं पूरयेत्।) "उदकपूरणम्"—[2] ॐ विश्वान् देवानावाहयिष्ये। ॐ आवाहय ॥ ॐ विश्वे देवा सऽआगत शृणुतामऽइम ँ हवम्। एदम्बर्हिर्न्निषीदत ॥ २ ॥ विश्वे देवाः। शृणुतेम ँ हवं मे येऽअन्तरिक्षे यऽउपद्यविष्ठ। येऽअग्निजिह्वाऽउत वा यजत्राऽआसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम् ॥ ३ ॥ "देवान मावाहनम्"—[3] आगच्छन्तु महाभागा विश्वे देवा महाबलाः। ये तर्पणेऽत्र विहिताः सावधाना भवन्तु ते ॥ "देवतर्पणम्"

---

૧ પછી ત્રાંબાના પાત્રમાં શ્વેત ચંદન, અક્ષત, પુષ્પ તથા તુલસી નાખીને અને પૂર્વોક્ત ત્રણ દર્ભ મૂકીને, ૨ આ મંત્ર ભણી તે પાત્રમાં જળ ભરવું. ૩ પ્રથમના પાત્રમાં રાખેલા ત્રણ દર્ભોને કરસંપુટમાં રાખીને, આ મંત્ર ભણી દેવોનું આવાહન કરવું.

[1] ॐ ब्रह्मा तृप्यताम् । ॐ विष्णुस्तृप्यताम् ॐ रुद्रस्तृप्यताम् । ॐ प्रजापतिस्तृप्यताम् । ॐ देवास्तृप्यन्ताम् । ॐ छन्दांसि तृप्यन्ताम् । ॐ वेदास्तृप्यन्ताम् । ॐ ऋषयस्तृप्यन्ताम् । ॐ पुराणाचार्यास्तृप्यन्ताम् । ॐ गन्धर्वास्तृप्यन्ताम् । ॐ इतराचार्यास्तृप्यन्ताम् । ॐ संवत्सरः सावयवस्तृप्यताम् । ॐ देव्यस्तृप्यन्ताम् । ॐ अप्सरसस्तृप्यन्ताम् । ॐ देवानुगास्तृप्यन्ताम् । ॐ नागास्तृप्यन्ताम् । ॐ सागरास्तृप्यन्ताम् । ॐ पर्वतास्तृप्यन्ताम् । ॐ सरितस्तृप्यन्ताम् । ॐ मनुष्यास्तृप्यन्ताम् । ॐ यक्षास्तृप्यन्ताम् । ॐ रक्षांसि तृप्यन्ताम् । ॐ पिशाचास्तृप्यन्ताम् । ॐ सुपर्णास्तृप्यन्ताम् । ॐ भूतानि तृप्यन्ताम् ।

---

૧ પછી તે ત્રણ દર્ભો જમણા હાથની હથેળીમાં પ્રાગગ્ર રાખીને પૂર્વમંત્રિત જળની સર્વ અંગુલીઓના અગ્ર ભાગથી એકેક અંજળી આપવી.

ॐ पशवस्तृप्यन्ताम् । ॐ वनस्पतयस्तृप्यन्ताम् । ॐ ओषधयस्तृप्यन्ताम् । ॐ भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यताम् ॥ "मनुष्यतर्पणम्"[1]—ॐ सनकस्तृप्यतु (२)। ॐ सनन्दनस्तृप्यतु (२)। ॐ सनातनस्तृप्यतु (२)। ॐ कपिलस्तृप्यतु (२)। ॐ आसुरिस्तृप्यतु (२)। ॐ वोढुस्तृप्यतु (२) । ॐ पञ्चशिखस्तृप्यतु (२)॥ "पितृतर्पणम्"—[2]ॐ कव्यवाडनलस्तृप्यताम् (३)। ॐ सोमस्तृप्यताम् (३)। ॐ यमस्तृप्यताम् (३)। ॐ अर्यमा तृप्यताम् (३) ॐ अग्निष्वात्ताः पितरस्तृप्यन्ताम् (३)। ॐ सोमपाः पितरस्तृप्य-

१ પછી જનોઇને કંઠલંબીત કરીને તથા પૂર્વોક્ત દર્ભોને કનિષ્ઠિકાના મૂળ તળે ઉદગ્ગ્ર રાખી, તે ભાગથી આ નામ ભણીને બે બેવાર અંજળી આપવી. ૨ જનોઇને અપસવ્ય કરવી અને પાત્રમાં કૃષ્ણ તલ નાંખવા. પછી દર્ભોના મૂળ તથા અગ્રને એક કરવાં અર્થાત્ બેવડાં વાળવાં. અને પછી તેને તર્જની તથા અંગુષ્ઠના મધ્યમાં રાખીને તે ભાગથી હવેના નામ ભણીને ત્રણ ત્રણવાર અંજલી આપવી.

न्ताम् (३)। ॐ बर्हिषदः पितरस्तृप्यन्ताम् (३) “ यमतर्पणम् ”—ॐ यमाय नमः (३)। ॐ धर्मराजाय नमः (३) ॐ मृत्यवे नमः (३)। ॐ अन्तकाय नमः (३) ॐ वैवस्वताय नमः (३)। ॐ कालाय नमः (३)। ॐ सर्वभूतक्षयाय नमः (३)। ॐ औदुम्बराय नमः (३) । ॐ दध्नाय नमः (३)। ॐ नीलाय नमः (३)। ॐ परमेष्ठिने नमः (३) ॐ वृकोदराय नमः (३) ॐ चित्राय नमः (३) ॐ चित्रगुप्ताय (३) ॥ “ मनुष्यपितृतर्पणम् ”—“ आवाहनम् ”—[1]ॐ उशन्तस्त्वा । निधीमह्युशन्तः समिधीमहि। उशन्नुशतऽआवह पितॄन्हविषेऽअत्तवे॥४॥

---

१ આ મંત્ર ભણીને આવાહન કરવું. અને પછી આગળ પ્રમાણે ભણીને. પિતા, પિતામહાદિને અંગુષ્ઠ તથા તર્જનીના મધ્યભાગથી ત્રણ ત્રણ અંજળી આપવી.

सगोत्रान्पितृनावाहयिष्ये । ॐ आवाहय ॥ (अमुक)[1] गोत्रः अस्मत्पिता (अमुक)[2] शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम्। इदं जलं तस्मै स्वधा नमः। इदं० । इदं० ॥ (अमुक) गोत्रः अस्मत्पितामहः (अमुक)-शर्मा रुद्ररूपस्तृप्यताम्। इदं जलं तस्मै०। इदं० । इदं०॥ (अमुक) गोत्रः अस्मत्प्रपितामहः (अमुक)-शर्मा आदित्यरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै० ।

૧ કાંસમાં લખેલા ' અમુક ' ના બદલે પિતાનું જે ગોત્ર હોય તે કહેવું. ૨ અહિં જે નામ હોય તે કહેવું આ પ્રમાણે સર્વત્ર સમજી લેવું, અને માતાદિ સ્ત્રીના નામોચ્ચારમાં જે ' દા ' એવું પદ છે ત્યાં તેનું નામ લેવું એવું સર્વત્ર ધ્યાનમાં રાખવું. જ્યાં 'શર્મા' પદ છે તે સ્થળે ક્ષત્રીએ 'વર્મા' એમ કહેવું અને વશ્યે 'ગુપ્ત' એવું બોલવું ઉદાહરણ,

(वसिष्ठ) गोत्रः अस्मत्पितामहः (महाशङ्कर)-शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम् । इदं० इत्यादि ॥

(वसिष्ठ) गोत्रा अस्मन्माता (जीवकोर)दा वसुरूपा तृप्यताम् । इदं० इत्यादि ॥

इदं० । इदं० ॥ (अमुक) गोत्रा अस्मन्माता (अमुक)-
दा वसुरूपा तृप्यताम्। इदं जलं तस्यै स्वधा नमः।
इदं०। इदं०॥ (अमुक) गोत्रा अस्मत्पितामही (अमुक)-
दा रुद्ररूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै० । इदं० ।
इदं० ॥ (अमुक) गोत्रा अस्मत्प्रपितामही (अमुक)दा
आदित्यरूपा तृप्यताम्। इदं जलं तस्यै०। इदं०।
इदं०॥ (अमुक) गोत्रा अस्मत्सापत्नमाता[1] (अमुक)-
दा वसुरूपा तृप्यताम्। इदं जलं तस्यै० । इदं० ।
इदं०॥ (पश्चादेतान् मन्त्रान्पठेत्।[2]) ॐ उदीरतामवरऽ-
उत्परासऽउन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः । असुं यऽ-
ईयुरवृकाऽ ऋतज्ञास्ते नो ऽवन्तु पितरो हवेषु ॥५॥
अङ्गिरसो नः पितरो नवग्वाऽअथर्वाणो भृगवः
सोम्यासः । तेषां वयꣳ सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे
सौमनसे स्याम ॥६॥ आयन्तु नः पितरः सो-

૧ સાપત્ન માતા એટલે સાવકી—ઓરમાન મા, ૨ પછીઆ મંત્રો ભણી જવા,

म्यासोऽग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः। अस्मिन्यज्ञे स्वधया मदन्तोऽधिब्रुवन्तु तेऽवन्त्वस्मा- ॥७॥ ऊर्ज्जं वहन्तीरमृतङ्घृतम्पयः कीलालम्परिस्रुतम् । स्वधास्थ तर्पयत मे पितॄन् ॥८॥ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः पितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः। अक्षन् पितरो मी मदन्त पितरोतीतृपन्त पितरः पितरः शुन्धध्वम् ॥९॥ ये चेह पितरो ये च नेह यॉंश्च विद्म याँ२ उ च न प्रविद्म । त्वं वेत्थ यति ते जातवेदः स्वधाभिर्यज्ञꣳ सुकृतं जुषस्व ॥१०॥ मधुव्वाताऽऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॥११॥ मधु नक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवꣳ रजः । मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ १२ ॥ मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाँ२ऽअस्तु सूर्यः । माध्वी-

गावो भवन्तु नः ॥ १३ ॥ ओम् मधु । मधु । मधु ॥ तृप्यध्वम् । तृप्यध्वम् । तृप्यध्वम्[1] ॥ ओम् नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः शोषाय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः स्वधायै नमो वः पितरो घोराय नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरः पितरो नमो वो गृहान्नः पितरो दत्त सतो वः पितरो देष्मै तद्वः पितरो वास आधत्त ॥ १४ ॥ आधत्त पितरो गर्भङ्कुमारम्पुष्क-रस्रजम् । यथेह पुरुषो सत् ॥ १५ ॥ " द्वितीयं गोत्रम् "—[2](अमुक)गोत्रः अस्मन्मातामहः (अमुक)-शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम्। इदं जलं तस्मै स्वधा नमः। इदं० । इदं० ॥ (अमुक) गोत्रः अस्मत्प्रमातामहः (अमुक)शर्मा रुद्ररूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै० ।

(१) त्रणवार अंजळी आपवी. (२) पछी आगळ प्रमाणे माता-महं तथा मातामही (मानीमा–वडीआई) आदिना नामथी तर्पण करवुं

इदं० । इदं० ॥ (अमुक)गोत्रः अस्मद्वृद्धप्रमाता-
महः (अमुक) शर्मा आदित्यरूपस्तृप्यताम्। इदं जलं
तस्मै० । इदं० । इदं० ॥ (अमुक)गोत्रा अस्मन्मा-
तामही (अमुक)दा वसुरूपा तृप्यताम् । इदं जलं
तस्यै स्वधा नमः। इदं० । इदं०॥ (अमुक)गोत्रा
अस्मत्प्रमातामही (अमुक)दा रुद्ररूपा तृप्यताम्।
इदं जलं तस्यै० । इदं । इदं० ॥ (अमुक)गोत्रा
अस्मद्वृद्धप्रमातामही (अमुक)दा आदित्यरूपा
तृप्यताम्। इदं जलं तस्यै० । इदं०। इदं० ॥ "प-
त्न्यादिगोत्रम्"[1]-(अमुक)गोत्रा अस्मत्पत्नी (अमुक)दा
वसुरूपा तृप्यताम्। इदं जलं तस्यै स्वधा नमः ।
इदं० । इदं० ॥ (अमुक) गोत्रः अस्मत्सुतः

---

१. અહિંથી પોતાની સ્ત્રી આદિ સંબંધીઓનું તર્પણ છે, માટે તેમાં જે જે મરણ પામ્યા હોય તેના નામથી તર્પણ કરવું વિશેષ કોઇ પુરૂષને પત્નીઆદિ એકથી વધારે હોય તેમાંથી જે જે મરણ પામ્યાં હોય તેણે તે તેના જુદાં જુદાં નામથી જુદું જુદું તર્પણ કરવું.

(सपत्नीकः)[1] (ससुतः)[2] (अमुक) शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधा नमः । इदं० । इदं० ॥ (अमुक) गोत्रा अस्मत्कन्या (सभर्तृका)[3] (ससुता)[4] (अमुक) दा वसुरूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधा नमः। इदं० । इदं०॥ (अमुक) गोत्रः अस्मत्पितृव्यः[5] (अमुक)-शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधा नमः । इदं० । इदं० ॥ (अमुक) गोत्रः अस्मन्मातुलः[6] (अमुक) शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधा नमः । इदं० । इदं० ॥ (अमुक) गोत्रः

---

૧ જો પુત્ર અને તેની સ્ત્રી બેઉ મરણ પામેલાં હોય તો આ કૌંસસ્થ પદ બોલવું, ૨ જો પુત્ર અને તેનો પુત્ર મરણ પામ્યો હોય તો આ કૌંસમાંનું પદ બોલવું, ૩ જો પુત્રી અને તેનો પતિ મરણ પામ્યો હોય તો આ પદ બોલવું, ૪ જો તેનો પુત્ર પણ મૃત્યુ પામ્યો હોય તો આ પદ બોલવું આ પ્રમાણે આગળ ઊપર 'પિતૃભગિની' આદિના નામ સાથે પણ બોલવાનું છે તે ધ્યાનમાં રાખવું ૫ કાકો, ૬ મામો.

अस्मद्भ्रात (अमुक) शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम् । इदं० । इदं० । इदं० ॥ (अमुक) गोत्रः अस्मत्सपत्नभ्राता[1] (अमुक) शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम्।इदं०। इदं०। इदं०॥ (अमुक) गोत्रा अस्मत्पितृभगिनी[2] (अमुक)दा वसुरूपा तृप्यताम्। इदं जलं तस्यै स्वधा नमः । इदं०। इदं० ॥ (अमुक) गोत्रा अस्मन्मातृभगिनी[3] (अमुक) दा वसुरूपा तृप्यताम् । इदं० । इदं० । इदं० ॥ (अमुक) गोत्रा अस्मदात्मभगिनी (अमुक) दा वसुरूपा तृप्यताम्। इदं०। इदं०। इदं०॥ (अमुक) गोत्रा अस्मत्सापत्नभगिनी (अमुक) दा वसुरूपा तृप्यताम्। इदं०। इदं० । इदं० ॥ (अमुक)-गोत्रः अस्मच्छ्वसुरः[4] (अमुक) शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम्। इदं जलं तस्मै स्वधा नमः। इदं० । इदं०॥ (अमुक) गोत्रः अस्मद्गुरुः (अमुक) शर्मा वसुरूपस्तृ-

१ ઓરમાન ભાઇ, ૨ ફોઈ. ૩ માશી, ૪ સાસરો,

प्यताम्। इदं०। इदं०। इदं० ॥ (अमुक) गोत्रः अस्मच्छिष्यः (अमुक) शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम्। इदं०। इदं०। इदं० ॥ (अमुक) गोत्रः अस्मन्मित्रं[1] (अमुक) शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम्। इदं०। इदं०। इदं०॥ अमुकगोत्रः अस्मदाप्तः[2] (अमुक) शर्मा वसुरूपस्तृप्यताम्। इदं०। इदं०। इदं०॥

"वस्त्रनिष्पीडनम्"—[3] ओम् आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं देवर्षिपितृमानवाः। तृप्यन्तु पितरः सर्वे मातृमातामहादयः॥ अतीतकुलकोटीनां सप्तद्वीपनिवासिनाम्। आब्रह्मभुवनल्लोकादिदमस्तु तिलोदकम्॥ येऽबान्धवा बान्धवा ये येऽन्यजन्मनि बान्धवाः। ते सर्वे तृप्तिमायान्तु मया दत्तेन वारिणा॥

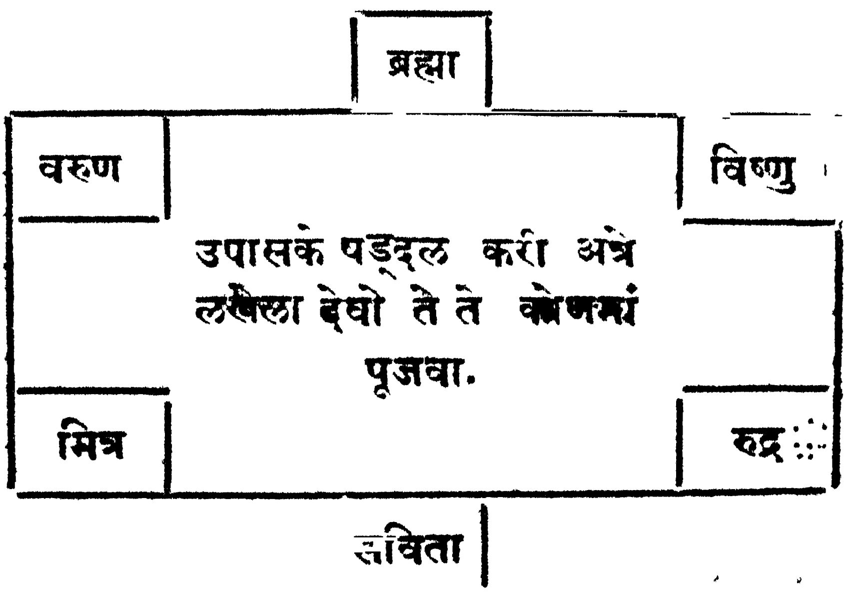
१ ભાઇબંધ, ૨ હિતોપદેશ કરનાર, હિત ઇચ્છનાર અથવા સત્ય કહેનાર. ૩ પછી તર્પણ કરતાં બાકી રહેલાં જળમાં ઉપવસ્ત્રનો એક છેડો પલાળીને પાત્રની ડાબી બાજુએ પૃથ્વિ ઉપર આ મંત્રો ભણીને નીચોવવો. જો પોતાના ઘેર કોઇનો પણ સાંવત્સરિક શ્રાદ્ધ દિન હોય તો વસ્ત્ર નિષ્પીડન કરવું નહિં.

ये के चास्मतकुले जाता अपुत्रा गोत्रिणो मृताः ।
ते गृह्णन्तु मया दत्तं वस्त्रनिष्पीडनोदकम् ॥

(सव्येन शुद्धजलेनाचम्य प्राणायामं कुर्यात्[1] । ततो पात्रे शुद्धजलं प्रपूर्य मध्येऽनामिकया षड्दलं विलिख्य, श्वेत-गन्धाक्षतपुष्पाणि तथा तुलसीदलानि च प्रक्षिप्य एभि-

१ પછી સવ્ય જનોઇ કરવું અને શુદ્ધ જળવડે આચમન કરીને પ્રાણાયામ કરવો, પછી બીજા શુદ્ધ પાત્રમાં જળ ભરીને, તેમા અનામિકાવડે ષડ્દલ કરવું તથા તેમાં શ્વેત ચંદન, અક્ષત અને પુષ્પ તથા તુલસીદલ નાખવાં, અને પછી આગળના મંત્રો ભણીને અર્ઘ્યો આપવા,

षड्दल.

सूर्यस्योपस्थानं कुर्यात् ॥ ओम् ब्रह्मजज्ञानं प्रथमम्पु-
ताद्विसीमतः सुरुचो वेनऽआवः । स बु-
ध्याऽउपमाऽअस्य विष्ठः सतश्च योनिमसतश्च-
वः ॥ १६ ॥ ॐ ब्रह्मणे नमः ॥ ॐ इदं वि-
ष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पाꣳ
सुरे स्वाहा ॥ १७ ॥ ॐ विष्णवे नमः ॥ ॐ न-
मस्ते रुद्रमन्यवऽउतोतऽइषवे नमः । बाहुभ्यामुतते
नमः ॥ १८ ॥ ॐ रुद्राय नमः ॥ ॐ तत्सवितु-
र्वरेण्यं० ॥ १९ ॥ ॐ सवित्रे नमः ॥ ॐ मित्र-
स्य चर्षणी धृतो वो देवस्य सानसि । द्युम्नश्चित्रश्र-
वस्तमम् ॥ २० ॥ ॐ मित्राय नमः ॥ ॐ इमम्मे
वरुणश्रुधी हवमद्या च मृडय । त्वामवस्यु राचके
॥ २१ ॥ ॐ वरुणाय नमः ॥ "सूर्योपस्थानम्"[1]

---

[1] પછી બંને હાથ સૂર્ય સંમુખ ઊંચા રાખીને આ મંત્રોથી
ઉપસ્થાન કરવું,

ॐ अदृश्रमस्य केतवो विरश्मये जनाँ२ऽअनु । भ्राजन्तेऽअग्नये यथा । उपयाम गृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजायैष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजाय । सूर्य भ्राजिष्ठ भ्राजिष्ठस्त्वन्देवेष्वासि भ्राजिष्ठोऽहम्मनुष्येषु भूयासम् ॥ २२ ॥ हꣳसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् । नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजाऽऋतजाऽअद्रिजाऽऋतम्बृहत् ॥ २३ ॥ " दिग्देवानां नमस्काराः[1] "

प्राच्यां ॐ इंद्राय नमः । आग्नेय्याम् ॐ अग्नये नमः । दक्षिणायाम् ओम यमाय नमः । नैर्ऋत्याम् ॐ निर्ऋतये नमः । पश्चिमायाम् ॐ वरुणाय नमः । वायव्याम् ॐ वायवे नमः । उदीच्याम् ॐ सोमाय नमः । ईशान्याम् ॐ ईशानाय नमः । ऊर्ध्वायाम् ॐ ब्रह्मणे

---

१ પછી દશે દિશાઓમાં નમસ્કાર કરવા.

नमः । अधः ॐ विष्णवे नमः । अवान्त्याः ॐ अनन्ताय नमः । जलमध्ये[1] ॐ ब्रह्मणे नमः । ॐ अग्नये नमः । ॐ पृथिव्यै नमः । ॐ ओषधीभ्यो नमः । ॐ वाचे नमः । ॐ वाचस्पतये नमः । ॐ महद्भ्यो नमः । ॐ विष्णवे नमः । ॐ अद्भ्यो नमः । ॐ अपांपतये नमः । ॐ वरुणाय नमः ॥ "मुखमार्जनम्"[2] ॐ संवर्चसा पयसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा सँ शिवेन । त्वष्टासुदत्रो विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो यद्विलिष्टम् ॥ २४ ॥ "विसर्जनम्"[3] ॐ देवा गातु० ॥ २५ ॥ "अर्पणम्"—[4] अनेन यथाशक्तिदेवर्षिमनुष्यपितृतर्पणाख्येन कर्मणा श्रीभगवान् परमेश्वरः प्रीयताम् ॥

---

૧ જળમાં નમસ્કાર કરવો. ૨ શુદ્ધ જળવડે આ મંત્ર ભણી મુખનું માર્જન કરવું. ૩ આ મંત્ર ભણી વિસર્જન કરવું, જુઓ પ્રાતઃસંધ્યા પ્રયોગનો મંત્ર ૨૨ મો ૪ પછી આ પ્રમાણે ભણીને, કર્મ ઈશ્વરાર્પણ કરવું.

ॐ तत्सत् ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ श्रीगयागदाधरस्तृप्यतु॥ ॐ विष्णवे नमः [३] ॥ इति देवर्षिमनुष्यपितृतर्पणप्रयोगः ॥

अथ वैश्वदेवहोमप्रयोगः[1] ॥ आचम्य प्राणाना-

१ ગૃહસ્થોના ગૃહમાં પાંચ હિંસા સ્થાનો છે જેવાં કે,

कंडणी पेषणी चुल्ली उदकुम्भी च मार्जनी ।
पञ्चसूना गृहस्थस्य तेन स्वर्गं न विन्दति ॥

ખાણીઓ, ઘટી, ચુલો, પાણીઆરૂં અને સાવરણી તથા ખાંડવાનાં, દળવાનાં, રાંધવાનાં, પાણી ભરવાનાં અને વાળવાનાં અન્ય પ્રકારનાં સાધનો. આ પાંચથી અજાણનાં સૂક્ષ્મ જીવોની હીંસા થવાનો સંભવ છે, તેથી ગૃહસ્થનેસ્વર્ગ પ્રાપ્તિ થતી નથી, માટે ગૃહસ્થે તે દોષની નીવૃત્તિ થવા માટે અવસ્ય પંચ મહાયજ્ઞ (વૈશ્વદેવ હોમાદિ) કરવા જોઇએ.

બાજરી, કોદ્રા, અડદ, ચણા, મસુર, કળથી અને સર્વ પ્રકારના ક્ષાર પદાર્થો વૈશ્વદેવ માટે લેવા નહિં, પરંતુ તૈલ તથા ક્ષારાદિ રહિત હવિષ્યાન્નનેજ વૈશ્વદેવ માટે ઉપયોગમાં લેવું. કોઇ કારણસર પાક (રસોઇ) ન થઇ હોય ત્યારે ચોખા, દૂધ, દહિં, ઘી, ફળ અથવા જળાદિ વડેજ વૈશ્વદેવ કરવો. જળમાં જળની અંજળી આપવી તથા જળનાજ બલી મૂકવા, તે જળનો વૈશ્વદેવ કહેવાય છે; પ્રવાસમાં પણ સવડ ન હોય તો આ પ્રમાણે કરવું.

मम्य कुशपवित्रं च धृत्वा[1] ॥ " सङ्कल्पः "—अद्य पूर्वोच्चारित एवंगुणविशेषेण विशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ मम गृहे पञ्चसूनाजनितसकलदोषनिवृत्त्यर्थं पञ्चमहायज्ञैरहं यक्ष्ये ॥ " अग्निध्यानम्[2] "—ॐ चत्वारि शृङ्गा त्रयोऽअस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासोऽअस्य । त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति महोदेवो मर्त्याँ२ आविवेश ॥ १ ॥ " आसनम् "[3] ॐ एषो ह देवः प्रदिशो नु सर्वाः पूर्वो ह जातः सऽउ गर्भेऽअन्तः । स एव जातः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्जनास्तिष्ठति सर्वतो मुखः ॥ २ ॥ " नमस्कारः "[4]—मुखं यः सर्वदेवानां हव्यभुक्कव्यभुक्

१ પ્રથમ પૂર્વોક્ત રીતે આચમન પ્રાણાયામ તથા પવિત્ર ધારણ કરીને, પછી સંકલ્પ કરવો. ૨ પછી જે અગ્નિ ઉપર પાક (રસોઇ) કર્યો હોય તે અગ્નિને લાવીને ત્રાંબાના કુંડમાં "ॐ भूर्भुवः स्वरोम्" આ મંત્રથી સ્થાપન કરવો, અને વાંસની ભૂંગળીવડે પ્રજ્વલિત કરીને પછી ધ્યાન કરવું. ૩ આ મંત્ર ભણી આસનાર્થે અક્ષત ચડાવવા. ૪ આ મંત્રથી નમસ્કાર કરવા.

तथा। पितॄणां च नमस्तस्मै विष्णवे पावकात्मने ॥
पावकनाम्ने वैश्वानराय नमः अग्नये अत्रं नमः।
अग्नये गन्धमक्षतान्पुष्पञ्च नमः[१]। अग्ने शाण्डिल्यगोत्र मेषध्वज प्राङ्मुख मम संमुखो भव ॥
"आहुतिप्रदानम्"[२]—ॐ ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे न मम। ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये न मम।
ॐगृह्याभ्यः स्वाहा इदं गृह्याभ्यो न मम।ॐ कश्यपाय स्वाहा इदं कश्यपाय न मम। ॐ अनुमतये स्वाहा इदं अनुमतये न मम। ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा इदं विश्वेभ्यो देवेभ्यो न मम।

---

१ પછી આ પ્રમાણે બોલીને અગ્નિની ચંદન, અક્ષત તથા પુષ્પથી પુજા કરવી. २ પછી ભાત વિગેરે હોમ કરવાના પદાર્થને ઘીથી મિશ્ર કરીને, જમણા હાથની અનામિકા, મધ્યમા તથા અંગુઠવડે તે ભાતની બોરના પ્રમાણ જેટલી આહુતી આગળના સાત મંત્રો ભણી સાતવાર અગ્નિમાં હોમવી, આ હોમ પ્રયોગ અનગ્નિક માટે છે.

ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदं अग्नये स्विष्टकृते न मम ॥ (पश्चादग्नेः पश्चिमभागे भूमावुदकेन वितस्तिमात्रं समचतुरस्रं मंडलं कृत्वा तदुपरि पुरो दर्शितकोष्टकमनुसृत्य बलिहरणं कुर्यात् ।[1])॥

१ પછી, અગ્નિની પશ્ચિમ દિશાની બાજુમાં પૃથ્વિ ઉપર જળવડે વેંતના પ્રમાણવાળું સમચતુરસ્ર મંડળ કરવું. પછી તેના ઉપર આગળ બતાવેલા 'બલિહરણ કોષ્ટક' પ્રમાણે તે તે દિશામાં બલિ મૂકવા. છેવટે તે સર્વ બલિ કોઈ અતિથીને આપવા અથવા તો ગાય-કુતરાને નાંખવાં. તેમ પણ બને તેમ ન હોય તો અગ્નિમાં હોમી દેવા. હવે બલિહરણનાં નામો યાદ રાખવા માટે સૂત્ર લખીએ છીએ. તેને મુખપાઠ રાખીને, બલિ મૂકતી વખતે ધ્યાન દેવાથી સુગમ પડે છે.

धात्रे १ विधात्रे २ च द्वारयोः प्रतिदिशं वायवे ९ दिशां १० च मध्ये त्रीन् ब्रह्मणेऽ ११-न्तरिक्षाय १२ सूर्याय १३ विश्वेभ्यो देवेभ्यो १४ विश्वेभ्यश्च भूतेभ्यः १५ तेषामुत्तरतः उषसे १६ भूतानां च पतये १७ परं पितृभ्यः स्वधा नम१८ इति दक्षिणतः पात्रं निर्णिज्योत्तरापरस्या दिशि निनयेद्यक्ष्मै तत्ते निर्णजन १९ मित्युद्धृत्य ब्राह्मणायावनज्य दद्यादन्तत २० इति ॥

बलिहरणकोष्टकम्।

ई. — पूर्व. — अ

७ ॐ प्राच्यै दिशे नमः इदं प्राच्यै दिशे न मम।

३ ॐ वायवे नमः इदं वायवे न मम।

२ ॐ विधात्रे नमः इदं विधात्रे न मम। — १ ॐ धात्रे नमः इदं धात्रे न मम।

१७ ॐ भूतानां पतये नमः इदं भूतानां पतये न मम। — ८ ॐ दक्षिणायै दिशे नमः इदं दक्षिणायै दिशे न मम।

१६ ॐ उषसे नमः इदं उषसे न मम। — ४ ॐ वायवे नमः इदं वायवे न मम।

१० ॐ उदीच्यै दिशे नमः इदं उदीच्यै दिशे न मम। — १८ ॐ पितृभ्यः स्वधा नमः इदं पितृभ्यः स्वधा न मम।

६ ॐ वायवे नमः इदं वायवे न मम।

१५ ॐ विश्वेभ्यो भूतेभ्यो नमः इदं विश्वेभ्यो भूतेभ्यो न मम। — १३ ॐ सूर्याय नमः इदं सूर्याय न मम।

१२ ॐ अन्तरिक्षाय नमः इदं अन्तरि-

उत्तर. — दक्षिण.

क्षाय न मम।

११ ॐ ब्रह्मणे नमः इदं ब्रह्मणे न मम।

१४ ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः इदं विश्वेभ्यो देवेभ्यो न मम।

[2] १९ ॐ हन्त ते सनकादि मनुष्येभ्यो नमः इदं हन्त ते सनकादि-मनुष्येभ्यो न मम।

[3] २० ॐ यक्ष्मैतत्ते निर्णेजनम्।

८ ॐ वायवे नमः इदं वायवे न मम।

९ ॐ पश्चिमायै दिशे नमः इदं पश्चिमायै दिशे न मम।

दा. पश्चिम. नै.

१ આ બલિ મુકતી વખતે જનોઇ ,અપસવ્ય કરવી અને જો બને તો પોતાના પિતા આદિ સમસ્ત:ગોત્ર અને નામો ગ્રહણ કરીને મૂકવી.

૨ જનોઇને કંઠલંબીત કરીને: આ બલિ મૂકવો. ૩ ઢાલા થયેલા પાત્રને જળથી ધોવુ અને પછી તે જળને આ મંત્ર ભણી આ સ્થળે રેડવુ. પછી સવ્ય કરી આચમન કરવુ. પછી ભોજન કર્યા પહેલાંજ આ સર્વ બલિ ગાયને અથવા બીજા કોઇને ખવરાવી દેવા.

"गोग्रासादिसमर्पणम्"[१] सुरभिर्वैष्णवी माता नित्यं विष्णुपदे स्थिता । गोग्रासं तु मया दत्तं सुरभिः प्रतिगृह्यताम् ॥ इदं गोभ्यो न मम ॥ द्वौ श्वानौ श्यामशबलौ वैवस्वतकुलोद्भवौ । ताभ्यामन्नं प्रदास्यामि रक्षेतां पथि मां सदा ॥ इदं श्वभ्यां न मम ॥ यमोऽसि यमदूतोऽसि वायसोऽसि महामते ॥ अहोरात्रकृतं पापं बलिं भक्षतु वायसः॥ इदं वायसेभ्यो न मम ॥ पिपीलिकाः कीटपतङ्गकाद्या बुभुक्षिताः कर्मनियोगबद्धाः । प्रयान्तु ते तृप्तिमिदं मयान्नं तेभ्योऽवसृष्टं सुखिनो भवन्तु॥ इदं पिपीलिकाकीटपतङ्गकेभ्यो न मम ॥ (हस्तौ प्रक्षाल्य प्रथमानुलेपितं भस्म निःसार्य गन्धादिना तिलकं कुर्यात्[२] ॥ "मंत्रः"—ॐ सुचक्षाऽअहमक्षिभ्यां

---

१ પછી આ પ્રમાણે મંત્રો ભણીને ગાય, કુતરા, કાગડા અને કીડી–મંકોડી આદિના ભાગ બલિ કાઢવા. २ પછી હાથ ધોઇ નાખવા અને પ્રથમ લગાવેલી ભસ્મ કાઢીને આગળના મંત્રથી ચંદનાદિનું તિલક ધારણ કરવું.

[illegible]थासद्[illegible]वर्चा मुखेन । सुश्रुत[illegible]र्णाभ्याम्भूयासम् ॥ " वै[illegible]भस्मधारणम् ॥"[1]—ॐ त्र्यायु[illegible]षं० ॥ ३ ॥ शतायुषं बलायुषम् ॥ " अग्निविसर्जनम् "[2]—ॐ यज्ञयज्ञङ्गच्छ यज्ञपतिङ्गच्छ स्वां योनिङ्गच्छ स्वाहा । एष ते यज्ञो [illegible]पते सह [illegible]क्तवाकः सर्ववीरस्तञ्जुषस्व स्वाहा ॥ ४ ॥ कुशपा[illegible]त्रत्यागः कार्यः ।[3]) " अर्पणम् "—अनेन वैश्वदेवाख्येन कर्मणा श्रीपरमेश्वरः प्रीयतां न मम ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ ॐ विष्णवे नमः । ॐ विष्णवे नमः । ॐ विष्णवे नमः ॥ इति वैश्वदेवहोमप्रयोगः ॥ ॥ ॥ ॥

१ આ મંત્ર ભણીને, વૈશ્વદેવના કુંડમાંથી ભસ્મ ધારણ કરવી, પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રયોગમાં આવેલો મંત્ર ૩ જુઓ. ૨ પછી બન્ને હાથ જોડી રાખીને આ મંત્ર ભણી અગ્નિનું વિસર્જન કરવું. ૩ કુશ પવિત્રનો ત્યાગ કરવો અને કર્મ ઇશ્વરાર્પણ કરવું. વૈશ્વદેવ થતો હોય તે સમયમાં અથવા વૈશ્વદેવ થઇ રહ્યા પછી

अथ भोजनप्रयोगः[1] ॥ "अन्नस्तुतिः[2]"

જો કોઇ પણ અતિથી આવી ચઢે તો તેની આગતા સ્વાગતા કરીને સારી રીતે થયેલી રસોઇમાંથી તેને ભોજન કરાવવું. કારણ કે, એથી બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે એ માટે યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે,

अध्वनीनोऽतिथिर्ज्ञेयः श्रोत्रियो वेदपारगः ।
मान्यावेतौ गृहस्थस्य ब्रह्मलोकमभीप्सतः ॥

માટે જે કોઇ વિદ્વાન્, અર્થસહિત વેદના પારને પામેલો, સત્યવક્તા અને ધર્મોપદેશક હોય અને તે ધર્મોપદેશ કરવા માટે અહિં તહિં ફરતો હોય તે અતિથી કહેવાય છે. કારણ કે અતિથી એટલે જેની તિથી(દિવસ) નક્કી નથી કે, "અમુક દિવસે આ માણસ અહિંજ મળશે." કારણ તે ઉપદેશ કરનાર જ્યાં ત્યાં પરોપકાર માટે ફર્યાજ કરે છે માટે તેવા અતિથીનો સારી રીતે સત્કાર કરીને ભોજનાદિ કરાવવું અને પછી પોતે ભોજન કરવું.

૧ શુદ્ધ ગોમયવડે લીંપેલી પવિત્ર જગામાં પાટલા ઉપર બેશીને પ્રથમ રાખેલું દેવતીર્થ (જે પંચાયતન પૂજનના અભિષેક થયા પછી રાખેલુ તે.) આ મંત્રથી પીવુ, અને પછી માથે ચઢાવવું.

अकालमृत्युहरणं सर्वव्याधिविनाशनम् ।
विष्णोः पादोदकं पीत्वा शिरसा धारयाम्यहम् ॥

૨ પછી જમીન ઉપર જળવડે મંડળ કરવું. બ્રાહ્મણે ચતુષ્કોણ, ક્ષત્રિયે ત્રિકોણ અને વૈશ્યે ગોળ મંડળ કરવું. શૂદ્રે માત્ર જળથી અભ્યુક્ષણજ કરવું. પછી તેના ઉપર અન્નયુક્ત ભોજન પાત્ર રાખીને, આ મંત્ર ભણી અન્નની સ્તુતિ કરવી.

ॐ पितुन्नु । स्तोषम्म ेो धर्माणन्ताविषी॑ । यस्य
त्रितो व्योजसा वृत्रं विपर्वमर्द्दय ॥ १ ॥
" अन्नप्रोक्षणम् "[1] (दिवा ।)[2] सत्यन्त्वर्तेन परिषि-
ञ्चामि ॥ (रात्रौ ।)[3] ऋतन्त्वा सत्येन परिषिञ्चामि॥
" अन्नाभिस्पर्शनम् "[4] ॐ तेजोसि शुक्र० ॥२॥
" बलिदानम् "[5] ॐ भूपतये स्वाहा नमः ।
ॐ भुवनपतये स्वाहा नमः । ॐ भूतानां पतये
स्वाहा नमः ॥ " आपोशनम् "[6] ॐ अन्नपतेऽ-
न्नस्य । नो देह्यनमीवस्य शुष्मिणः । प्रप्रद त्ता-
रन्तारिषऊर्ज्जन्नो धेहि द्विपदे चतुष्पद ॥ ३ ॥

१ પછી અન્નનું જળવડે પ્રોક્ષણ કરવું. २ આ મંત્રથી દિવસે પ્રોક્ષણ કરવાનું છે. ૩ અને આ મંત્રથી રાત્રિએ પ્રોક્ષણ કરવું. ૪ આ મંત્ર (પ્રાતઃસંધ્યાપ્રયોગમાં આવેલો છે તે ભણીને અન્નનો સ્પર્શ કરવો. ૫ પછી ક્ષારરહિત અન્નની ઘૃત-યુક્ત ત્રણઆહુતિઓ પૃથ્વિપર આ ત્રણ નામો ભણીને મૂકવી. ૬ પછી જમણા હાથમાં જળ લેઇને આ પ્રમાણે ભણવું, અને ભણી રહ્યા પછી તે જળ પી જવું. બાકીનું પૃથ્વિપર મૂકી દેવું.

ॐ अमृतोपस्तरणमसि स्वाहा॥ "प्राणाहुतयः"[1] ॐ प्राणाय स्वाहा। ॐ अपानाय स्वाहा। ॐ व्यानाय स्वाहा। ॐ समानाय स्वाहा। ॐ उदानाय स्वाहा॥ (ततो)[2] वामहस्तेन नेत्रयोरुदकस्पर्शनं शिखामुक्तिं च कृत्वा यथासुखं भुंजीत॥ भोजनानन्तरं उच्छिष्टैकग्रासं भूमौ चित्राहुतिं दद्यात्॥) "चित्राहुतिः"[3]—मद्भुक्तोच्छिष्टशेषं ये भुञ्जन्ति पितरोऽधमाः। तेषामन्नं मया दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु॥ "उत्तरापोशनम्"[4] ॐ अमृतापिधानमसि

१ પછી ઘૃતમિશ્રિત ભાતના પાંચ ગ્રાસ આગળના પાંચ મંત્રોથી ભક્ષણ કરવા. ૨ પછી ડાબા હાથને જળવાળો કરીને નેત્રોને અડકાડવો. અને શીખા છોડીને યથેષ્ટ જમવું. વિશેષ—સર્વ પદાર્થોમાં દુધપાક, વિગેરે દ્રવ પદાર્થો પ્રથમ જમવા, મધ્યમાં લાડુ, વિગેરે કઠણ પદાર્થો જમવા અને છેવટે પુનઃ દ્રવ પદાર્થો જમવા. ગળ્યા પદાર્થો પહેલા જમવા. ખારા તથા ખાટા પદાર્થો પછી જમવા અને કડવા તથા તીખા પદાર્થો છેવટે જમવા જમી રહ્યા પછી ઉચ્છિષ્ટ અન્નના એક ગ્રાસને લેઈ તેની ચિત્રાહુતિ પાત્રની નીચે ડાબા ભાગમાં. ૩ આ મંત્ર ભણીને મુકવી. ૪ જમણા હાથમાં જળ લેઈને આ મંત્ર ભણી ઉત્તરાપોશન (આચમન) કરવું.

स्वाहा ॥ ([1]अर्धमुदकं पीत्वा शेषं पितृतीर्थेन चित्राहुतौ क्षिपेत् " मंत्रौ "—[2]रौरवे पूयनिलये पद्मार्बुदनिवासिनाम् । अर्थिनां चैव सर्वेषामक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥ अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो अङ्गुष्ठं च समाश्रितः । इशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणातु विश्वभुक् ॥ [[3]ततः शिखां बद्ध्वा । बलिचित्राहुती गृहीत्वोत्थाय च काकेभ्योऽर्पयेत् । पश्चान्मुखं हस्तौ च सम्यक् प्रक्षालयित्वा षोडश गण्डूषान्कृत्वा चाचमनं कुर्यात् ॥ " उदरालम्भनम्[4] " अगस्त्यं वैनतेयं च शनिं च वडवानलम् । अन्नस्य परिणामार्थं स्मरेद्भीमं च पञ्चमम् ॥ ॐ श्वात्राः

---

१ બાકીનું અર્ધું શેષ જળ ચિત્રાહુતિ ઉપર પિતૃતીર્થ (અંગુઠા તથા તર્જનીના વચલા ભાગ) થી ૨ આ મંત્રો ભણી મૂકી દેવું ૩ પછી ડાબા હાથથી શિખા બાંધીને તથા બલિ ચિત્રાહુતિ લેઇને તે કાગડાને નાંખી દેવી પછી સારી રીતે મુખ તથા હાથ ધોઇને સોળ કોગળા કરવા. અને આચમન કરવું. ૪ આ મંત્રો ભણીને, ઉદર ઉપર હાથ ફેરવવો.

पीता भवत यूयमापोऽअस्माकमन्तरुदरे सुशेवाः ।
ताऽअस्मभ्यमयक्ष्माऽअनमीवाऽअनागसः स्वदन्तु
देवीरमृताऽऋतावृधः ॥ ४ ॥ "नेत्रोपस्पर्शनम्"[1]
शर्यातिं च सुकन्यां च च्यवनं शक्रमश्विनौ ।
भोजनान्ते स्मरेन्नित्यं तस्य चक्षुर्न नश्यति ॥
([2] पश्चाच्छतपदीं गत्वा ताम्बूलादिकं भक्षयेत् ।

॥ इति भोजनप्रयोगः ॥

---

१ આ મંત્ર ભણીને, બન્ને કરતલ ઘસવાથી ઉષ્મા યુક્ત કરી તેવડે નેત્રોને સ્પર્શ કરવો. ૨ પછી સો ડગલાં ચાલીને, તામ્બૂલાદિનું ભક્ષણ કરવું. ભોજનનો વિશેષ નિયમ આરોગ્ય શાસ્ત્રોથી જાણી લેવો.

अतःपरं

सायं कृत्यानि ।

अथ सायं सन्ध्याप्रयोगः [1]निर्जलभस्मधारणं शिखाबन्धनं रुद्राक्षमालाधारणमाचमनं प्राणायामत्रयं पवित्रधारणं पवित्रीकरणञ्च कृत्वा, "संकल्पः[2]" ॐ तत्सत् श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सायंसन्ध्योपासनमहं करिष्ये ॥ [3]ततो मार्जनं कृत्वा, "अम्बुप्राशनम्[4]" अग्निश्चमेत्यस्य नारायण ऋषिः । अग्निर्देवता । अनुष्टुप् छन्दः । अम्बुप्राशने विनियोगः ॥ ॐ अग्निश्च म मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्ताम् । यदह्ना पापमकार्षं । मनसा वाच

---

१ જળ વિના ભસ્મનું ધારણ કરવું પછી શિખા બંધન, રૂદ્રાક્ષ માલા ધારણ, આચમન, ત્રણ પ્રાણાયામ, પવિત્ર ધારણ અને પવિત્રીકરણ કરીને, ૨ સંકલ્પ કરવો. ૩ પછી માર્જન કરીને ૪ આ મંત્રથી અંબુપ્રાશન કરવું.

हस्ताभ्याम् । पद्भ्यामुदरेण शिश्ना । अहस्तदवलु-म्पतु । यत्किञ्चिद् दुरितं मयि इदमहं माममृतयोनौ सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा ॥ [1]पुनर्मार्जनं जलावग्रहणमघमर्षणं पापपुरुषनिरसनञ्च कृत्वा पश्चिमाभिमुखस्तिष्ठन्नर्घ्यत्रयं दद्यात् ॥ अनन्तरं सूर्योपस्थानं गायत्रीमंत्र-जपं जपनिवेदनं जपार्पणमभिवादनञ्च कृत्वा, "अर्पणम्[2]" अनेन सायंसन्ध्योपासनाख्येन कर्मणा श्रीभगवान्परमेश्वरः प्रीयतां न मम ॥ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु । ॐ विष्णवे नमः (३) इति सायंसन्ध्या-प्रयोगः ॥

---

१ પછી પુનર્માર્જન, જલાવગ્રહણ, અઘમર્ષણ; અને પાપપુરૂષનિરસન કરીને પશ્ચિમાભિમુખ ઉભાં રહીને ત્રણવાર અર્ઘ્યપ્રદાન કરવું. બાદ સૂર્યોપસ્થાન, ગાયત્રીજપ, જપનિવેદન, જપાર્પણ અને અભિવાદન કરીને, ૨ આ પ્રમાણે ભણી કર્મ ઇશ્વરાર્પણ કરવું અને પછી ત્રણવાર વિષ્ણુસ્મરણ કરવું. પશ્ચાત્ ઇચ્છા હોય તો આ ગ્રંથના પરિશિષ્ટ ભાગમાં આપેલી "**ઈશ્વર પ્રાર્થના**" ના મંત્રો ભણી ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવી.

[1]अथ पञ्चायतनदेवानां सायंपञ्चोपचारपूजन-प्रयोगः[1] [2]आचम्य प्राणानायम्य । "संकल्पः"—ममात्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं ॐ भूर्भुवः स्वः श्री(अमुक) पञ्चायतनदेवप्रीत्यर्थं सायं पञ्चोपचारैः पूजनं करिष्ये । "गन्धम्[3]" ॐ तं यज्ञं० ॥ १ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्री(अमुक) पञ्चायतनदेवेभ्यो नमः गन्धं समर्पयामि ॥ "पुष्पम्[4]" ॐ यत्पुरुषं० ॥ २ ॥ ॐ भ० श्री० पं० पुष्पाणि स० ॥ "धूपः[5]" ॐ ब्राह्मणो० ॥ ३ ॥ ॐ भू० श्री० पं० धूपं स० ॥ "दीपः[6]"—ॐ चन्द्रमा० ॥ ४ ॥ ॐ भू० श्री० पं० दीपं स० ॥

---

૧ આ પ્રયોગમાં જે જે મંત્રોની પ્રતીક લખવામાં આવી છે તે તે મંત્રો દેવપૂજન પ્રયોગમાં જોવા. ૨ આચમન તથા પ્રાણાયામ કરીને, સંકલ્પ કરવો. ૩ આ મંત્ર વડે દેવને ચંદન કરવું. ૪ પુષ્પ ચઢાવવાં. ૫ ધૂપ કરવો. ૬ દીવો ઘીનો કરવો.

"[1]नैवेद्यम्"—ॐ नाभ्याऽऽआ० ॥ ५ ॥ ॐ भू० श्री० पं० नैवेद्यं स०॥ "अर्पणम्[2]" अनेन सायंपञ्चोपचारपूजनेन श्री(अमुक) पञ्चायतनदेवाः प्रीयन्तां न मम ॥ [3]शङ्खोदकेन स्वशरीरं मार्जयित्वा गन्धतिलकं कुर्यात् ॥ इति सायंपञ्चोपचारपूजनप्रयोगः॥

"दीपस्तुतिः"—[4]दीपो ज्योतिः परब्रह्म दीपो ज्योतिर्जनार्दनः। दीपो हरतु मे पापं सन्ध्यादीप नमोऽस्तु ते ॥ शुभं करोतु कल्याणमारोग्यं सुखसम्पदम्। शत्रुबुद्धिविनाशञ्च दीप ज्योतिर्नमोऽस्तु ते ॥ इति [5]दीपस्तुतिं विधाय तत्सन्निधौ स्थिता-

१. नैवेद्य धराववुं. २ कर्म देवार्पण करवुं. ३ पछी शङ्खोदकवडे पोताना शरीर उपर मार्जन करीने, चंदननुं तिलक करवुं. ४ आ मंत्रथी संध्याकाळना दीपकनी प्रार्थना करवी ५ पछी त्यां बेठेला पिता आदि वृद्धोने कुशलाभिवादन (नमस्कार) करवुं अने सायंभोजन करीने तथा शास्त्रादि ग्रंथो वांचवामां रात्रीनो प्रथम प्रहर व्यतीत करीने सूइ रहेवुं.

नां पित्रादिगुरूणां कुशलाभिवादनं कुर्यात् । पश्चात् सायं भोजनं कृत्वा शास्त्राद्यवलोकनेन क्षणदाद्यभागं च नीत्वा स्वपेत् ॥

" शयनात्प्राक् सुखशायिनं स्मरणम् "—[१]अगस्तिर्माधवश्चैव मुचुकुन्दो महामुनिः । कपिलो मुनिरास्तीकः पञ्चैते सुखशायिनः ॥ जले रक्षतु वाराहः स्थले रक्षतु वामनः । अटव्यां वीरभद्रश्च सर्वतः पातु केशवः ॥ जले रक्षतु नन्दीशः स्थले रक्षतु भैरवः । अटव्यां वीरभद्रश्च सर्वतः पातु शङ्करः ॥ अर्जुनः फाल्गुनो जिष्णुः किरीटी श्वेतवाहनः । बीभत्सुर्विजयः कृष्णः सव्यसाची धनञ्जयः ॥ तिस्रो भार्याः कफल्लस्य दाहिनी मोहिनी सती । तासां स्मरणमात्रेण चोरो गच्छति निष्फ-

---

१ શયન કરવા સમયે આ શ્લોકો ભણી જવા.

लः ॥ कफल्लकः । कफल्लकः ॥ कफल्लकः ॥१॥ नर्मदायै नमः प्रातर्नर्मदायै नमो निशि । नमोऽस्तु नर्मदे तुभ्यं त्राहि मां विषसर्पतः॥ सर्पाप-सर्प भद्रन्ते दूरं गच्छ महाविष । जनमेजयस्य यज्ञान्ते आस्तीकवचनं स्मर ॥ आस्ती-कवचनं श्रुत्वा यः सर्पो न निवर्तते । शतधा भिद्यते मूर्ध्नि शिंशवृक्षफलं यथा ॥

[1] अनन्तरं रात्रिस्मरणसूक्तं पठित्वा स्वेष्टदेवध्यानपूर्वकं शय-नं कार्यम् ॥

ओम् तत्सज्जगदुत्पत्तिपालनसंहारैकनिमित्त-कारणाय विश्वम्भराय निर्मलाय निराकाराय सच्चि-दानन्दायाजन्मने सर्वशक्तिमते जगदीश्वराय नमः ॥

१ पछी आ ग्रंथना परिशिष्ट भागमां आपेल "रात्रिस्मरण सूक्त" नो पाठ करीने परमेश्वरनुं ध्यान करतां निद्राधीन थवुं.

ॐ शान्तिः। शान्तिः। शान्तिः॥

इति श्रीगुर्जरप्रदेशान्तर्गतसानन्दपुरवास्तव्यपण्डितोपाह्वमहाशङ्करात्मजमगनलालसूनुना श्रीमद्गुरुवर्यरामकृष्णशास्त्रिचरणसरोरुहकृपया किञ्चित्प्राप्तविद्येन पुराणभूषणोपाधिना नरहरिशर्मणा संगृहीतो यजुर्वेदीयनित्यकर्मसङ्ग्रहः समाप्तः॥

अग्रे परिशिष्टम्।

अतःपरं

परिशिष्टम् ।

"प्रातःस्मरणसूक्तम्"—ॐ प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रᳬ हवामहे प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना । प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं प्रातः सोममुत रुद्रᳬ हुवेम ॥ १ ॥ प्रातर्जितं भगमुग्रᳬ हुवेम वयम्पुत्रमदितेर्यो विधर्ता । आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चिद्राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह ॥ २ ॥ भगप्रणेतर्भगसत्यराधो भगे मान्धियमुदवा ददन्नः । भगप्रनो जनय गोभिरश्वैर्भगप्रनृभिर्नृवन्तः स्याम ॥३॥ उतेदानीं भगवन्तः स्यामोत प्रपित्वऽउत मध्येऽअन्हाम् । उतोदिता मघवन्त्सूर्यस्य वयं देवानाᳬ सुमतौ स्याम ॥ ४ ॥ भगऽएव भगवाँ २ऽअस्तु

देवास्तेन वयं भगवन्तः स्याम । तन्त्वा भग सर्वऽ इज्जोहवीति स नो भग पुरऽएता भवेह ॥ ५ ॥ समध्वरायोषसो नमन्त दधिक्रावेव शुचये पदाय । अर्वाचीनं वसुविदं भगं नो रथमिवाश्वावाजिनऽ आवहन्तु ॥ ६ ॥ अश्वावतीर्गोमतीर्नऽउषासो वीरवतीः सदमुच्छन्तु भद्राः । घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ इति प्रातःस्मरणसूक्तम् ॥

"रात्रिस्मरणसूक्तम्"—ॐ आरात्रि । पार्थिव ᳲ रजः पितुरप्रायि धामभिः । दिवः सदाᳲसि बृहती वितिष्ठ सऽआत्वेषं वर्तते तमः ॥१॥ उषस्तच्चित्रमाभरास्मभ्यं वाजिनीवति । येन तोकं च तनयं च धामहे ॥ २ ॥ इति रात्रिस्मरणसूक्तम् ॥

" ईश्वरप्रार्थना "—ॐ याम्मेधां देवगणाः पितरश्चोपासते । तया मामद्य मेधयाग्ने मेधाविनं कुरु स्वाहा ॥ १ ॥ तेजोसि तेजो मयि धेहि । बलमसि बलं मयि धेहि । वीर्यमसि वीर्यं मयि धेहि । ओजोस्योजो मयि धेहि । मन्युरसि मन्युं मयि धेहि । सहोसि सहो मयि धेहि ॥२॥ विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परासुव यद्भद्रं तन्नऽ आसुव ॥ ३ ॥ यतो यतः समीहसे ततो नोऽ अभयं कुरु । शन्नः कुरु प्रजाभ्योऽभयं नः पशुभ्यः ॥ ४ ॥ यज्जाग्रतो दूरमुदैति दैवन्तदु सुप्तस्य तथैवैति । दूरङ्गमं ज्योतिषां ज्योतिरेकं तन्मे मनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ५ ॥ येन कर्माण्यपसो मनीषिणो यज्ञे कृण्वन्ति विदथेषु धीराः यदपूर्वं यक्षमन्तः प्रजानां तन्मे मनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥६॥

यत्प्रज्ञानमुत चेतो धृतिश्च यज्ज्योतिरन्तरमृतम्प्रजासु। यस्मान्न ऋते किञ्चन कर्म क्रियते तन्मे मनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ७ ॥ येनेदम्भूतम्भुवनम्भविष्यत्परिगृहीतममृतेन सर्वम् । येन यज्ञस्तायते सप्तहोता तन्मे मनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ८ ॥ यस्मिन्नृचः साम यजूᳪषि यस्मिन्प्रतिष्ठिता रथनाभाविवाराः। यस्मिँश्चित्तᳪ सर्वमोतम्प्रजानां तन्मे मनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ९ ॥ सुषारथिरश्वानिव यन्मनुष्यान्नेनीयतेऽभीशुभिर्वाजिनऽइव । हृत्प्रतिष्ठं यदजिरञ्जविष्ठं तन्मे मनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ १० ॥ मा नो महान्तमुत मा नोऽअर्भकं मा नऽउक्षन्तमुत मा नऽउक्षितम् । मा नो वधीः पितरं मोत मातरं मा नः प्रियास्तन्वो रुद्र रीरिषः

॥ ११ ॥ मा नस्तोके तनये मा नऽआयुषि मा
नो गोषु मा नोऽअश्वेषु रीरिषः । मा नो वीरा-
न्रुद्र भामिनो वधीर्हविष्मन्तः सदमित्वा हवामहे
॥ १२ ॥ द्यौः शान्तिरन्तरिक्षꣳ शान्तिः पृथिवी
शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिः । वनस्पतयः
शान्तिर्विश्वे देवाः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्वꣳ शा-
न्तिः शान्तिरेव शान्तिः सामा शान्तिरेधि ॥१३॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति ईश्वरप्रार्थना ॥

" **यज्ञोपवीतधारणप्रयोगः** " [१]यज्ञोपवीतान्युदकेन क्षालयित्वाचम्य प्राणानायम्य च ॥ " **संकल्पः** " **अद्यपूर्वो० मम श्रौतस्मार्तकर्मानुष्ठानसिद्ध्यर्थं** (अमुक) **कर्माङ्गत्वेन नवीनयज्ञोपवीतधारणमहं करिष्ये ॥** [२]इति संकल्प्य यज्ञोपवीतानि करसम्पुटे कृत्वा दशगायत्रीमंत्रैरभिमंत्रयेत् ॥ अनंतरं **ॐ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् । आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ ॐ यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनोपनह्यामि ॥**[३]इति पठित्वा यज्ञोपवीतानि धारयेत्। पश्चाद्यथाशक्ति गायत्रीमंत्रं जपेत् ॥ पश्चाज्जीर्णं विसृजेत् ॥ " **अर्पणम्** "[४]

---

१ જનોઇને જળવડે ધોઇને. પછી આચમન તથા પ્રાણાયામ કરી, સંકલ્પ કરવો. ૨ પછી જનોઇને કરસંપુટમાં રાખીને, દશ વાર ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવો. પછી ૩ આ મંત્ર ભણીને, જનોઇ ધારણ કરવું. વિશેષ–દરેક જનોઇને જૂદું જૂદું ધારણ કરવું. અને ધારણ કરતાં પહેલાં તથા પછી આચમન કરવું. બાદ યથાશક્તિ ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરીને જૂના જનોઇનો કંઠથી ત્યાગ કરવો. ૪ અર્પણ કરવું.

अनेन नवीनयज्ञोपवीतधारणाङ्गभूतेन यथाशक्ति गायत्रीमंत्रजपाख्येन कर्मणा श्रीभगवान्परमेश्वरः प्रीयतां न मम ॥ इति यज्ञोपवीतधारणप्रयोगः ॥

"अथ सायं होमप्रयोगः[1]" आचम्य प्राणानायम्य[2] । "[3]संकल्पः" अद्येत्यादि० एवं ग्रहगणविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ ॐ तत्सत् श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सायमौपासनहोमं करिष्ये ॥ "अग्न्यावाहनम्[4]"–ॐ एषो ह देवः प्रदिशो नु सर्वाः पूर्वो ह जातः स उ गर्भे अन्तः । स

१ આ હોમ સાયંકાળે સૂર્યાસ્ત થયા પછી સાયંસંધ્યા કરીને કરવો. વિધિ – સત્તાવીશ આંગળ સમચોરસ જમીનને ગોમયવડે લીંપીને, તે ઉપર પવિત્ર કુંડમાં અગ્નિ સ્થાપન કરીને પછી ૨ આચમન તથા પ્રાણાયામ કરવો. ૩ સંકલ્પ કરવો ૪ અગ્નિનું આવાહન કરવું. ત્યાર બાદ અગ્નિ કુંડથી પશ્ચીમ અથવા ઉત્તરમાં પૂર્વ સંસ્થાથી પાત્રો મૂકવાં. અને પશ્ચાત્ ત્રણ દર્ભ જમણા હાથથી લેઇ, ડાબા હાથમાં રાખી, જમણા હાથે ત્રણ સમિધનો કુંડમાંના અગ્નિમાં હોમ કરવો. બાદ જમણા હાથે જળ વડે ઇશાનખૂણુથી ઇશાનખૂણ પર્યંત ચારે બાજુ પ્રોક્ષણ કરવું. અને વાંસની ભૂંગળી વડે અગ્નિને પ્રજ્વલિત કરીને, હોમ કરવો.

एव जातः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ् जनास्तिष्ठति सर्वतोमुखः ॥ १ ॥ "आहुती[1]" ॐ अग्नये स्वाहा । इदमग्नये न मम ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा । इदं प्रजापतये न मम ॥ "उपस्थानम्[2]"—ॐ समास्त्वाग्नऽऋतवो वर्द्धयन्तु संवत्सरा ऋषयो यानि सत्या । सन्दिव्येन दीदिहि रोचनेन विश्वाऽआभाहि प्रदिशश्चतस्रः ॥ २ ॥ संचेद्धस्वाग्ने प्रचबोधयैनमुच्चातिष्ठ महते सौभगाय । मा चरिषदुपसत्ता तेऽअग्ने ब्रह्माणस्ते यशसः सन्तु मान्ये ॥ ३ ॥ त्वामग्ने वृणते ब्राह्मणाऽइमे शिवोऽअग्ने संवरणे भवा नः । सपत्नहा नोऽअभिमातिजिच्च स्वेगये जागृह्यप्रयुच्छन् ॥ ४ ॥ इहैवाग्ने अधिधारया रयिं मात्वा निकन्पूर्वचितो निकारिणः । क्षत्रमग्ने

---

१ આ મંત્રો વડે દહિં, જવ, તલ અથવા તંદુલવડે સુગંધી દ્રવ્યયુક્ત બે આહુતીઓ આપવી. ૨ પછી ઉભા થઇ આગળના મંત્રો ભણી ઉપસ્થાન કરવું.

सुयममस्तु तुभ्यमुपसत्ता वर्द्धतान्तेऽअनिष्टृतः॥५॥ क्षत्रेणाग्ने स्वायुः सꣳरभस्व मित्रेणाग्ने मित्रधेये यतस्व । सजतानां मध्यमस्थाऽएधि राज्ञामग्ने द्विहव्यो दीदिहीह ॥ ६ ॥ अतिनिहोऽअतिस्त्रिधोत्यचित्तिमत्यरातिमग्ने । विश्वा ह्यग्ने दुरिता सहस्वाथस्मभ्यꣳ सह वीराꣳ रयिंदाः ॥ ७ ॥ अनाधृष्यो जातवेदाऽअनिष्टृतो विराडग्ने क्षत्रभृद्दीदिहीह । विश्वाऽआशाः प्रमुंचन् मानुषीभिर्यः शिवेभिरद्यपरि पाहि नो वृधे ॥ ८ ॥ बृहस्पते सवितर्बोधयैनꣳ सꣳशितं चित्सन्तराꣳ सꣳशिशाधि । वर्द्धयैनं महते सौभगाय विश्वऽएनमनुमदन्तु देवाः ॥ ९ ॥ अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पतेऽअभिशस्तेरमुञ्चः । प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानमग्ने भिषजा शचीभिः ॥ १० ॥ सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । सनिं मेधा-

मयासिषꣳ स्वाहा ॥११॥ याम्मेधां देव०[1] ॥१२॥ मेधां मे वरुणो ददातु मेधामग्निः प्रजापतिः । मेधामिन्द्रश्च वायुश्च मेधां धाता ददातु मे स्वाहा ॥ १३ ॥ इदम्मे ब्रह्म च क्षत्रञ्चोभे श्रियमश्नुताम् । मयि देवा दधतु श्रियमुत्तमां तस्यै ते स्वाहा॥१४॥ अग्ने नय सुपथा राये ऽअस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् । युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नमऽउक्तिं विधेम ॥ १५ ॥ तनूपाऽअग्नेऽसि तन्वं मे पाहि । आयुर्दाऽअग्नेऽस्यायुर्मे देहि । वर्चोदाऽअग्नेऽसि वर्च्चो मे देहि। अग्ने यन्मे तन्वाऽऊनं तन्मऽआपृण ॥ १६ ॥ "प्रार्थना "—श्रद्धां मेधां यशः प्रज्ञां विद्यां बुद्धिं श्रियं बलम् । तेजऽआयुष्यमारोग्यं देहि मे हव्यवाहन ॥ १७ ॥ काण्डद्वयोपपाद्याय कर्म-ब्रह्मस्वरूपिणे । स्वर्गा-

१ આ મંત્ર પરિશિષ્ટમાં ઇશ્વરપ્રાર્થનામાં ૧ લો છે.

पवर्गदात्रे च यज्ञेशाय नमो नमः ॥ १८ ॥ अ-
पुत्राः पुत्रिणः सन्तु पुत्रिणः सन्तु पौत्रिणः ।
निर्धनाः सधनाः सन्तु जीवन्तु शरदां शतम्
॥१९॥ चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पञ्चभिरेव च
हूयते च पुनर्द्वाभ्यां तस्मै यज्ञात्मने नमः ॥ २० ॥
काले वर्षतु पर्जन्यः पृथिवी सस्यशालिनी ।
देशोऽपि क्षोभरहितो ब्राह्मणाः सन्तु निर्भयाः॥२१॥
सर्वेऽपि सुखिनः सन्तु सर्वे सन्तु निरामयाः ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद् दुःखभाग्भवेत्
॥२२॥ पश्चात् [1] "त्र्यायुषं०" इति मंत्रेण भस्मधारणं
कुर्यात् ।) "अर्पणम् [2]"—अनेन सायमौपासन-
परिचरणाख्येन कर्मणा भगवान् श्रीपरमेश्वरः प्री-
यतां न मम । तत्सद् ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ इति सायं
होमप्रयोगः ॥

---

१ पछी प्रातःसंध्या मां आवेला त्रीजा मंत्रवडे भस्मधारण करवुं. २ अर्पण करवुं.

" अथ प्रातर्होमप्रयोगः "—आचम्य प्राणानायम्य [1] । शेषं सायंहोमवज्ज्ञेयः । " आहुती "[2]— ॐ सूर्याय स्वाहा इदं सूर्याय न मम । ॐ प्रजापतये स्वाहा । इदं प्रजापतये न मम ॥ " उपस्थानम् "—[3] ('विभ्राट्' इत्यारभ्य 'यक्ष्माणं पश्यन्' इत्यन्तं रुद्राध्यायान्तर्गतं चतुर्थाध्यायं जपित्वाऽनन्तरं) सदसस्पति०[4] ॥ १ ॥ याम्मेधां०[5] ॥ २ ॥ मेधाम्मे०[6]

१ આચમન તથા પ્રાણાયામ કરીને પછી સંકલ્પ સાયંહોમ પ્રમાણે કરવો. તેમાં ફક્ત (सायमौपासनहोमं) ના બદલે (प्रातरौपासनहोमं) એમ ફેરવવું. તદનંતર આવાહનાદિ સર્વ વિધિ સાય હોમમાં લખ્યા મુજબ કરવો. આ હોમ પ્રાતઃકાળે સૂર્યોદય પહેલાં સંધ્યા કરીને કરવો. ૨ પછી આહુતિઓ આપવી. ૩ પછી ઉભા થઈને આગળના મંત્રો ભણી ઉપસ્થાન, પ્રાર્થના વિગેરે કરવું. પ્રથમ અષ્ટાધ્યાયી રૂદ્રીનો ચોથો અધ્યાય સંપૂર્ણ ભણી જવો. પછી આગળના મંત્રો ભણવા. ૪ સાયંહોમમાં અગીયારમો મંત્ર જુઓ. ૫ બારમો મંત્ર ૬ તેરમો મંત્ર.

॥ ३ ॥ इदं मे०[1] ॥ ४ ॥ तच्चक्षुर्देव०[2] ॥ ५ ॥ " प्रार्थना "[3]—पूर्ववत् भस्मधारणं च ॥ " अर्पणम् "[4] अनेन प्रातरौपासनपरिचिणाख्येन कर्मणा भगवान् श्रीपरमेश्वरः प्रीयतां न मम ॥ तत् सद् ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ इति प्रातर्होमप्रयोगः ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

[" वेदोक्तसबीजनवग्रहमन्त्राः "—(सूर्यस्य) ॐ, ह्रां, ह्रीं, ह्रौं, सः—ॐ आकृष्णेन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यञ्च। हिरण्ययेन सविता

१ ચૌદમો મંત્ર. ૨ પ્રાત.સંધ્યામાં અઢારમો મંત્ર. ૩ સાયંહોમના સત્તરમા મંત્રથી જે પ્રાર્થના છે તે તથા "त्र्यायुषं" એ મંત્ર વડે ભસ્મધારણ કરવું. ૪ બાદ કર્મ ઇશ્વરાર્પણ કરવું.

रथेना॰ यो याति भुवनानि पश्यन् ॥ १ ॥ ॐ सः, ह्रौँ,ह्रीँ,ह्राँ, ॐ ॥ (चन्द्रस्य) ॐ,श्राँ,श्रीँ,श्रौँ,सः—ॐ इमं देवाऽअसपत्न सुवद्ध्वं महते क्षत्राय महते ज्यैष्ठ्याय महते जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय । इमममुष्य पुत्रममुष्यै पुत्रमस्यै विशऽएष वोऽमी राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणाना राजा ॥ २ ॥ ॐ सः,श्रौँ,श्रीँ,श्राँ,ॐ॥ (भौमस्य) ॐ,क्राँ,क्रीँ,क्रौँ,सः—ॐ अग्निर्मूर्द्धा । दिवः ककुत्पतिः पृथिव्याऽअयम् । अपा रेता सि जिन्वति ॥ ३ ॥ ॐ, सः, क्रौँ, क्रीँ, क्राँ, ॐ ॥ (बुधस्य) ॐ, ब्राँ, ब्रीँ, ब्रौँ, सः—ॐ उद्बुध्यस्वाग्ने प्रतिजागृहि त्वामिष्टापूर्ते सᳪसृजेथामयञ्च । अस्मिन्सधस्थेऽअध्युत्तरस्मिन्विश्वे

देवा यजमानश्च सीदत ॥ ४ ॥ ॐ, सः ब्रौं, ब्रीं, ब्रां, ॐ ॥(गुरोः)ॐ,ह्रां,ह्रीं,ह्रौं,सः—ॐबृहस्पतेऽअतियदर्योऽअर्हाद्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु । यद्दीदयच्छवसऽऋतप्रजाततदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् ॥ ५ ॥ॐ,सः,ह्रौं,ह्रीं, ह्रां,ॐ ॥(शुक्रस्य)ॐ द्रां,द्रीं,द्रौं,सः—ॐ अन्नात्परिस्रुतो रसं ब्रह्मणा व्यपिबत क्षत्रं पयः सोमं प्रजापतिः ऋतेन सत्यमिंद्रियं विपानꣳशुक्रमंधसऽइंद्रस्येंद्रियमिदं पयोमृतं मधु ॥ ६ ॥ॐ, सः,द्रौं,द्रीं,द्रां, ॐ ॥(शनैश्चरस्य)ॐ, स्रां,स्रीं,स्रौं,सः—ॐशन्नो देवीरभिष्टयऽआपो भवन्तु पीतये । शंयोरभिस्रवन्तु नः॥ ७ ॥ ॐ, सः स्रौं,स्रीं,स्रां, ॐ, ॥ (राहोः) ॐ,भ्रां,भ्रीं,भ्रौं,सः ॐकया नश्चित्रऽआभुव दूती सदावृधः सखा ।

कयाशचिष्ठयावृता ॥ ८ ॥ ॐ, सः, भ्रौं, भ्रीं, भ्रां, ॐ॥
(केतोः) ॐ प्रां, प्रीं, प्रौं, सः—ॐ केतुं कृणवन्नकेतवे
पेशोमर्याऽअपेशसे । समुषद्भिरजायथाः ॥ ९ ॥
ॐ, सः, प्रौं, प्रीं, प्रां, ॐ ॥ (मृत्युंजयस्य) ॐ हौं, जूं, सः
ॐ त्र्यंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्द्धनम् । उर्वा-
रुकमिवबन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् ॥ १० ॥
ॐ, सः, जूं, हौं, ॐ ॥ इति वेदोक्तसबीजनवग्रह-
मंत्राः ॥]

[" अथ श्रीसूक्तम् "—हिरण्यवर्णांहरिणींसुवर्णरजतःस्रजाम् ॥ चंद्रांहिरण्मयींलक्ष्मीं जातवेदोमआव ॥ १ ॥ तांमआवहजातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् । यस्यांहिरण्यंविंदेयं गामश्वंपुरुषानहम् ॥ २ ॥ अश्वपूर्वांरथमध्यांहस्तिनादप्रबोधिनीम् । श्रियंदेवीमुपह्वयेश्रीर्मादेवीर्जुषताम् ॥ ३ ॥ कांसोस्मितांहिरण्यप्राकारामार्द्रां ज्वलंतींतृप्तांतर्पयन्तीम् । पद्मेस्थितांपद्मवर्णांतामिहोपह्वयेश्रियम् ॥ ४ ॥ चंद्रांप्रभासांयशसाज्वलंतींश्रियंलोकेदेवजुष्टामुदाराम् ॥ तांपद्मनेमिंशरणंप्रपद्येअलक्ष्मीर्मेनश्यतांत्वांवृणोमि ॥ ५ ॥ आदित्यवर्णेतपसोधिजातोवनस्पतिस्तववृक्षोथबिल्वः । तस्यफलानितपसानुदंतुमायांतरायाश्चबाह्याअलक्ष्मीः ॥ ६ ॥ उपैतुमांदेवसखःकीर्तिश्चमणिना-

सह । प्रादुर्भूतोस्मिराष्ट्रेस्मिन्कीर्तिंवृद्धिंददातुमे ॥ ७ ॥ क्षुत्पिपासामलाज्येष्ठाअलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम् । अभूतिमसमृद्धिंचसर्वांनिर्णुदमेगृहात् ॥ ८ ॥ गंधद्वारांदुराधर्षांनित्यपुष्टांकरीषिणीम् । ईश्वरींसर्वभूतानांतामिहोपह्वयेश्रियम् ॥ ९ ॥ मनसःकाममाकूतिंवाचःसत्यमशीमाहि । पशूनांरूपमन्नस्यमयिश्रीःश्रयतांयशः ॥ १० ॥ कर्दमेनप्रजाभूतामयिसंभवकर्दम । श्रियंवासयमेकुले मातरंपद्ममालिनीम् ॥ ११ ॥ आपःसृजन्तुस्निग्धानिचिक्लीतवसमेगृहे । निचदेवींमातरंश्रियं वासयमेकुले ॥ १२ ॥ आर्द्रांयःकरणींयष्टिंसुवर्णांहेममालिनीम् । सूर्यांहिरण्मयींलक्ष्मींजातवेदोममावह ॥ १३ ॥ आर्द्रांपुष्करिणींपुष्टींपिंगलांपद्ममालिनीम् । चंद्रांहिरण्मयींलक्ष्मींजातवेदो

ममावह ॥ १४ ॥ तांमावहजातवेदोलक्ष्मीम-
पगामिनीम् । यस्यांहिरण्यंप्रभूतंगावोदास्योऽश्वान्
विदेयंपुरुषानहम् ॥ १५ ॥ यः शुचिः प्रयतो
भूत्वा जुहुयादाज्यमन्वहम् । सूक्तं पञ्च-
दशर्चंच श्रीकामः सततं जपेत् ॥ १६ ॥
सरासिजनिलये सरोजहस्ते धवलान्तरांशुकगन्धमाल्यशोभे । भग-
वति हरिवल्लभे मनोज्ञे त्रिभुवनभूतिकरि प्रसीद मह्यम् ॥ १७ ॥
धनमग्निर्धनं वायुर्धनं सूर्यो धनं वसुः । धनमिन्द्रो बृहस्पतिर्वरुणं
धनमश्विनौ ॥ १८ ॥ वैनतेय सोमं पिब सोमं पिबतु वृत्रहा ।
सोमं धनस्य सोमिनो मह्यं ददातु सोमिनः ॥ १९ ॥ न क्रोधो
न च मात्सर्यं न लोभो नाऽशुभा मतिः । भवन्ति कृतपुण्यानां
भक्तानां श्रीसूक्तं जपेत् ॥ २० ॥ पद्मानने पद्मऊरू पद्माक्षि
पद्मसंभवे । तन्मे भजसि पद्माक्षि येन सौख्यं लभाम्यहम् ॥ २१ ॥
विष्णुपत्नीं क्षमां देवीं माधवीं माधवप्रियाम् । विष्णुप्रियसखीं
देवीं नमाम्यच्युतवल्लभाम् ॥ २२ ॥ महालक्ष्मीं च विद्महे वि-
ष्णुपत्नीं च धीमहि । तन्नो लक्ष्मीः प्रचोदयात् ॥ २३ ॥
पद्मानने पद्मिनि पद्मपत्रे पद्मप्रिये पद्मदलायताक्षि । विश्वप्रिये

विश्वमनोनुकूले त्वत्पादपद्मं मयि सन्निधत्स्व ॥ २४ ॥ आनन्दः कर्दमः श्रीदश्चिक्लीत इति विश्रुताः । ऋषयः श्रियपुत्राश्च मयि श्रीर्देवी देवता ॥ २५ ॥ ऋणरोगादि दारिद्र्यं पापञ्च अपमृत्यवः । भयशोकमनस्तापा नश्यन्तु मम सर्वदा ॥ २६ ॥ श्रीर्वर्चस्वमायुष्यमारोग्यमाविधाच्छोभमानं महीयते । धनं धान्यं पशुं बहुपुत्रलाभं शतसंवत्सरं दीर्घमायुः ॥ २७ ॥]

[" अथ नारायणाथर्वशीर्षम् "—अथ पुरुषो ह वै नारायणोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति । नारायणात्प्राणो जायते। मनः सर्वेन्द्रियाणि च। खं वायुर्ज्योतिरापः पृथिवी विश्वस्य धारिणी । नारायणाद् ब्रह्मा जायते । नारायणाद्विष्णुर्जायते। नारायणाद्रुद्रो जायते । नारायणादिन्द्रो जायते । नारायणात्प्रजापतिः प्रजायते । नारायणाद् द्वादशादित्या रुद्रा वसवः सर्वाणि छन्दांसि । नारायणाद्देवाः समुत्पद्यन्ते । नारायणात्प्रवर्तन्ते । नारायणे प्रलीयन्ते । अथादित्यो नारायणः। ब्रह्मा नारायणः । शिवश्च नारायणः । शक्रश्च नारायणः । कालश्च नारायणः । दिशश्च नारायणः। ऊर्ध्वं च नारायणः । अधश्च नारायणः । अन्तर्बहिश्च नारायणः । नारायण एवे-

दृष्टं सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यम् । निष्कलो निरञ्जनो निर्विकल्पो निराख्यातः शुद्धो देव एको नारायणो न द्वितीयोऽस्ति कश्चित् । य एवं वेद । स विष्णुरेव भवति स विष्णुरेव भवति । ॐ इत्यग्रे व्याहरेत् । नम इति पश्चात् नारायणेत्युपरिष्टात् । ॐ इत्येकाक्षरम् । नम इति द्वे अक्षरे । नारायणायेति पञ्चाक्षराणि । एतद्वै नारायणस्याष्टाक्षरं पदम् । योह वै नारायणस्याष्टाक्षरं पदमध्येति । अनुपब्रवः सर्वमायुरेति । विन्दते प्रजां रायस्पोषं गौपत्यम् । ततोऽमृतत्वमश्नुते ततोऽमृतत्वमश्नुत इति । प्रत्यगानन्दं ब्रह्मपुरुषं प्रणवस्वरूपम् अकार उकारो मकार इति । तानेकधा संयोज्य तदेव तदोमिति । यमुक्त्वा मुच्यते योगी जन्मसंसारबन्धनात् । ॐ नमो नारायणायेति मन्त्रोपासको वैकुण्ठभुवनं गच्छति । तदिदं परमं पुण्डरीकं विज्ञानघनम् । तस्मात्तडिदाभमात्रम् । ब्रह्मण्यो देवकीपुत्रो ब्रह्मण्यो मधुसूदनः । सर्वभूतस्थमेकं वै नारायणम् । कारणरूपं परब्रह्मकम् । एतदथर्वशीर्षं योऽधीते । सायमधीयानो दिवसकृतं पापं नाशयति । प्रातरधीयानो रात्रिकृतं पापं नाशयति । सायं प्रातः प्रयुञ्जानो अपापो भवति । मध्यन्दिनमादित्याभि-

मुखोऽधीयानः सद्यः पञ्चमहापातकोपपातकेभ्यो मुच्यते । सर्ववेदपारायणपुण्यं लभते । श्रीनारायणसायुज्यमवाप्नोति । य एवं वेद । इत्युपनिषत् ॥ ॥ इति नारायणाथर्वशीर्षम् ॥] ॥

[अथ " महापुरुषविद्या "—जितं ते पुण्डरीकाक्ष नमस्ते विश्वभावन । सुब्रह्मण्य नमस्तेऽस्तु महापुरुष पूर्वज ॥ १ ॥ नमो हिरण्यगर्भाय प्रधानाव्यक्तरूपिणे । ॐ नमो वासुदेवाय शुद्धज्ञानस्वरूपिणे ॥ २ ॥ देवानां दानवानां च सामान्यमसि दैवतम् । सर्वदा चरणद्वन्द्वं व्रजामि शरणं तव ॥३॥ एकस्त्वमसि लोकस्य स्रष्टा संहारकस्तथा । अध्यक्षश्चानुमन्ता च गुणमायासमावृतः ॥ ४ ॥ संसारसागरं घोरमनन्तं क्लेशभाजनम् । त्वामेव शरणं प्राप्य निस्तरन्ति मनीषिणः ॥ ५ ॥ न ते रूपं न चाकारो नायुधानि न चास्पदम् । तथापि पुरुषाकारो भक्तानां त्वं प्रकाशसे ॥ ६ ॥ नैव किञ्चित् परोक्षं ते प्रत्यक्षोऽसि न कस्यचित् । नैव किञ्चिदसाध्यं ते न च साध्योऽसि कस्यचित् ॥ ७ ॥ कार्याणां कारणं पूर्वं वचसां वाच्यमुत्तमम् । योगिनां परमां सिद्धिं परमं ते पदं विदुः ॥ ८ ॥ अहं भीतोऽस्मि देवेश संसारेऽस्मिन् महाभये । त्राहि मां पुण्डरीकाक्ष न जाने शरणं परम् ॥ ९ ॥ कालेष्वपि च सर्वेषु दिक्षु सर्वासु चाच्युत । शरीरेऽपि गतौ चापि वर्तते मे महद्भयम् ॥ १० ॥ त्वत्पादक-

मलादन्यत्र मे जन्मान्तरेष्वपि । निमित्तं कुशलस्यास्ति येन गच्छामि सद्गतिम् ॥ ११ ॥ विज्ञानं यदिदं प्राप्तं यदिदं ज्ञानमर्जितम् । जन्मान्तरेऽपि मे देव माभूदस्य परिक्षयः ॥ १२ ॥ दुर्गतावपि जातायां त्वं गतिस्त्वं मतिर्मम । यदि नाथं च विंदेयं तावतास्मि कृती सदा ॥ १३ ॥ अकामकलुषं चित्तं मम ते पादयोः स्थितम् । कामये वैष्णवत्वं तु सर्वजन्मसु केवलम् ॥ १४ ॥] इति परिशिष्टम् ॥

शार्दूलविक्रीडितम् ।

(युग्मम्।)

सानन्दाख्यपुरं समुल्लसति वै श्रीगुर्जरे शोभनं
तत्रोदीच्यसहस्रज्ञातिरभवन्नाम्ना महाशंकरः ।
तत्पुत्रस्य तनूभुवा मगनलालाख्यस्य [illegible]ण्णा ह्ययं
वि[illegible]पे[illegible]ना नर[illegible]ख्येन बुद्ध्या स्वया ॥

संवत्साष्टरसाङ्कभूपरिमिते वर्षे शुभे माधवे
मास्याद्ये चदले हि वह्निदिवसे वारेऽथ सूर्यात्मजे ।
सर्वेषां विदुषां मुदे विरचितः श्रीगुर्जरीभाषया
युक्तो याजुषशाखविप्ररतिदो ग्रन्थः शुभो ज्ञानदः ॥

अनुष्टुब्वृत्तम् ।

ग्रन्थोऽयं याजुषाणां हि मानसानन्ददः सदा ।
भ[illegible]ता[illegible]शस्य कृपया नितरां मुहुः ॥ ३ ॥

[1]इति श्रीगुर्जरप्रदेशान्तर्गतसानन्दनगरवास्तव्यपाण्डितोपाह्व-
महाशङ्करात्मजमगनलालतनुजनुषा वेदशास्त्रसम्पन्न—
वैयाकरणाग्रगण्यश्रीमद्रामकृष्णशास्त्रिचरणसरोरुहभृङ्गायमानेन
श्रीमन्महाराजाधिराज, सयाजीरावगायकवाड महा-
राजाज्ञया प्राप्त " पुराणभूषण " इत्युपाधिना
नरहरिशर्मणा सङ्गृहीतो यजुर्वेदीयानित्यकर्मसङ्ग्रहः
सम्पूर्णतामगात् ॥

૧ ઇતિ શ્રી ગુજરાત પ્રાન્તમાં આવેલા સાનંદ નગર નિવાસી પંડિત મહાશંકરના પૌત્ર અને મગનલાલના પુત્ર તથા વેદ–શાસ્ત્ર-સંપન્ન અને વૈયાકરણ શાસ્ત્રીઓમાં અગ્રગણ્ય એવા શ્રીરામકૃષ્ણ શાસ્ત્રીના ચરણરૂપી કમળમાં ભ્રમરરૂપ (તાદૃશ પ્રેમ–ભક્તિયુક્ત) શ્રીમંત, સરકાર શ્રીસયાજીરાવ ગાયકવાડ મહારાજાની આજ્ઞાવડે જેને "પુરાણ ભૂષણ " એવી પદવી મળેલી છે તે, નરહરિશર્માએ સંપાદન કરેલો યજુર્વેદીયનિત્યકર્મસંગ્રહ નામનો ગ્રંથ સંપૂર્ણ થયો.

॥ॐ॥

ग्रंथार्पणपत्रिका।

शिखरिणीछन्दः।

शुभो ग्रन्थश्चायं प्रतिदिनसुकृत्यस्य सरलः
प्रयत्नं कृत्वा वै द्विजगणसुबोधाय रचितः।
पुनर्दत्तः सार्धं सकलनियमै राजनगर–
स्थितायात्रास्माभिर्गुणिवरमहादेवधनिने ॥ १ ॥

ભાવાર્થ:—સુંદર અને સરલ 'नित्यकर्मसङ्ग्रह' નામનો આ ગ્રંથ મ્હેં, પ્રયત્ન કરીને દ્વિજોને સુખે બોધ–જ્ઞાન થવા માટે રચ્યો છે. અને પછી (આ ગ્રંથ) અમદાવાદ શહેરમાં વસનારા તથા ગુણીયલ માણસોમાં શ્રેષ્ઠ એવા રા.રા. શ્રીયુત, મહાદેવ રામચંદ્ર, જાગુટેને સર્વાધિકાર સહિત અમોએ; આજે અર્પણ કીધેલ છે.

संवत् १९६९
कार्तिक शुक्ल १०.
अमदावाद.

વિદ્વજ્જનકૃપાભિલાષી
પંડિત નરહરિ મગનલાલ, શર્મા.
"पुराणभूषण" (વડોદરા રાજ્ય.)
આનંદ નિવાસી.